

Materiały faktograficzne

Franciszek Mróz

franciszek.mroz@up.krakow.pl

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej

Wydział Geograficzno-Biologiczny, Instytut Geografii, Kraków

Waloryzacja i ocena potencjału turystyczno-kulturowego małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”

Wprowadzenie

Polska zajmuje szczególne miejsce w europejskiej sieci chrześcijańskich ośrodków i szlaków pielgrzymkowych. Obecnie bowiem w naszym kraju (stan na 1 sierpnia 2019 r.) rejestruje się ponad 790 sanktuariów i miejsc szczególnego kultu związanych z Kościołem katolickim oraz ponad 30 ośrodków pielgrzymkowych związanych z Kościołem prawosławnym i judaizmem. Wśród katolickich sanktuariów zdecydowanie dominują sanktuaria maryjne – ponad 520 ośrodków (ponad 65% ogółu). W grupie maryjnych *loca sacra* aż 240 sanktuariów szczyty się wizerunkiem Matki Bożej koronowanym na prawie papieskim (koronacja bezpośrednio przez papieża lub „w imieniu i powagą papieża” po otrzymaniu stosownego zezwolenia od Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów). Pozostałe sanktuaria katolickie w Polsce to sanktuaria Pańskie (104 ośrodki) oraz sanktuaria świętych i błogosławionych (ponad 150 sanktuariów) [Mróz, 2016: 183–191].

Najważniejszym regionem pielgrzymkowym w Polsce są Karpaty, na terenie których funkcjonuje obecnie (stan na 1 sierpnia 2019 r.) ponad 120 sanktuariów, w których czczone są cudowne wizerunki Matki Bożej, wizerunki Pańskie oraz świętych i błogosławionych, relikwie osób wyniesionych do chwały ołtarza, a także kalwarie i sanktuarium eucharystyczne [Mróz, 2017: 186]. Zdecydowana większość karpaccich sanktuariów (70% ogółu) związana jest z kultem maryjnym. W tej grupie, w 38 ośrodkach znajdują się wizerunki Matki Bożej koronowane na prawie papieskim, zaś w 20 sanktuariach karpaccich znajdują się wizerunki maryjne koronowane na prawie diecezjalnym (biskupim). W ostatnim dwudziestoleciu obserwuje się rosnący ruch pielgrzymkowy w sanktuariach o randze co najmniej ponaddiecezjalnej, ale także ożywienie kultu i ruch pątniczego w lokalnych sanktuariach maryjnych. Odpowiedzią ze strony władz Kościoła rzymskokatolickiego – ordynariuszy miejsca, było podniesienie w ostatnich latach wielu tychże ośrodków pielgrzymkowych do rangi sanktuarium (stosownym dekretem, zgodnie z kan. 1230 *Kodeksu Prawa Kanonicznego*). Do takich ośrodków pielgrzymkowych w Karpatach Polskich zaliczyć można m.in. sanktuaria maryjne w Bruśniku, Dobrej, Przydonicy, Sance, Tyliczu, Zakopanem-Olczy oraz na **Wiktorówkach**.

Jednym z najbardziej widocznych trendów w podróżach o motywach religijnych lub religijno-poznawczych w Europie w ostatnim dwudziestoleciu jest renesans średniowiecznych szlaków pielgrzymkowych związanych przede wszystkim z kultem świętych i błogosławionych, a także powstanie nowych szlaków pątniczych [Mróz F., Mróz Ł., 2013]. Również w Polsce od kilkunastu lat obserwuje się zjawisko „odtworzenia” szlaków pielgrzymkowych sięgających swoimi początkami tradycji średniowiecznych pielgrzymek (Droga św. Jakuba, *Jerusalem Way*), a także proces powstawania maryjnych szlaków pątniczych i szlaków świętych i błogosławionych wyniesionych na ołtarze przez św. Jana Pawła II, papieża Benedykta XVI i papieża Franciszka (m.in.: Szlaki Papieskie św. Jana Pawła II, Szlak „Męczeńskiej Drogi Błogosławionego Księdza Jerzego Popiełuszki”, Szlak

Pielgrzymkowo-Turystyczny „Śladami Błogosławionego ks. Michała Sopoćki”, Szlak Świętych i Błogosławionych Diecezji Tarnowskiej, Szlak św. s. Faustyny Kowalskiej, Krakowski Szlak Świętych, Szlak św. Szymona z Lipnicy) [Mróz, 2014: 133–148; Mróz, 2018: 151–178].

W sieć szlaków pielgrzymkowych i kulturowych w Polsce wpisuje się powstały w 2018 r. transgraniczny Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” („Svätomariánska púť – Svetlo z východu”). Szlak ten powstał w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska – Słowacja 2014–2020 współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Liderem projektu jest Kraj Preszowski na Słowacji (Prešovský samosprávny kraj), wspierany przez dwunastu partnerów z Polski i Słowacji. Celem projektu było opracowanie, wytyczenie oraz promocja szlaku pielgrzymkowego wiodącego po polskich i słowackich ośrodkach kultu maryjnego.

Przedmiotem badań jest małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”. Badania terenowe na tym odcinku szlaku zostały przeprowadzone od kwietnia do listopada 2018 r. Autor prezentowanego opracowania odwiedził wszystkie maryjne ośrodki pielgrzymkowe należące formalnie (uwzględnione w Programie Interreg V-A Polska – Słowacja 2014–2020) do Szlaku Maryjnego – „Światło ze Wschodu” na terenie województwa małopolskiego. Badania terenowe zostały przeprowadzone także w pozostałych sanktuariach maryjnych funkcjonujących na terenie małopolskich powiatów objętych Programem Interreg V-A Polska – Słowacja 2014–2020. Sanktuaria w Czarnym Potoku, Inwałdzie, Jordanowie, Krynicy-Zdroju, Makowie Podhalańskim, Myślenicach, Płokach, Tyliczu, Wadowicach (sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej) i w Zakopanem (sanktuarium Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik na Olczy), choć formalnie nie zostały objęte projektem, to jednak po konsultacji z małopolskimi koordynatorami szlaku, ze względu na pełnioną rangę zostały włączone w sieć Szlaku Maryjnego – „Światło ze Wschodu” i poddane ocenie potencjału turystyczno-kulturowego.

W ramach prac kameralnych przygotowano arkusz bonitacji, a także zebrano informacje o walorach turystycznych i zagospodarowaniu turystycznym przy badanym odcinku szlaku. W tym celu wykorzystano mapy turystyczne, przewodniki oraz witryny internetowe z informacją turystyczną.

Analiza potencjału turystyczno-kulturowego małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” została wykonana z zastosowaniem metody bonitacji punktowej, którą zaadoptował w odniesieniu do tematycznych szlaków turystyczno-kulturowych, jako produktów turystycznych Armin Mikos von Rohrscheidt [Mikos v. Rohrscheidt, 2010]. Metoda zaproponowana przez tego autora umożliwia wykonanie badań oceny potencjału turystyczno-kulturowego całej grupy szlaków kulturowych o podobnym zasięgu przestrzennym, na obszarze całego kraju według jednolitych, porównywalnych kryteriów [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 106–173]. Ocenie poddano kluczowe obiekty dla funkcjonowania szlaku, zagospodarowanie turystyczne, dostępność komunikacyjną oraz wydarzenia tematyczne. Dokonano także ogólnej oceny funkcjonowania szlaku oraz określono zadania, których realizacja może wpłynąć na rozwój tego odcinka szlaku maryjnego. W opracowaniu zebranych wyników badań posłużono się metodami: kartograficznymi, opisowo-analityczną i dynamiczno-porównawczą.

1. Dane podstawowe szlaku

Nazwa szlaku: Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu”.

Rodzaj szlaku: transgraniczny szlak pielgrzymkowy; transgraniczny szlak kulturowy.

Data utworzenia szlaku: 2018 r.

Lokalizacja: powiaty województwa małopolskiego i województwa podkarpackiego oraz obszar Kraju Preszowskiego objęte Programem Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska – Słowacja 2014–2020 [<https://pl.plsk.eu/o-programie#tabs-2>].

Ocenie potencjału turystyczno-kulturowego poddano małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”, a więc uwzględniono obiekty znajdujące się na terenie powiatów: chrzanowskiego, gorlickiego, limanowskiego, myślenickiego, nowosądeckiego, nowotarskiego, olkuskiego, oświęcimskiego, suskiego, tatrzańskiego, wadowickiego oraz miasta na prawach powiatu Nowy Sącz.

Zasięg: międzynarodowy.

Deklarowana tematyka szlaku: szlak pielgrzymkowy, szlak kulturowy.

2. Opis Szlaku:

Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” powstał w ramach programu Interreg Polska-Słowacja, którego liderem jest Kraj Preszowski na Słowacji (Prešovský samosprávny kraj), wspierany przez dwunastu partnerów z Polski i Słowacji (województwo podkarpackie; +Inovačné partnerské centrum, Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie, Krajská organizácia cestovného ruchu Severovýchod Slovenska, Gréckokatolícka cirkev, farnosť Litmanová, Gréckokatolícka cirkev, farnosť Lutina, Rímskokatolícka cirkev, farnosť Levoča, Rímskokatolícka cirkev Farnosť Gaboltov, Towarzystwo Jezusowe Dom Zakonny w Starej Wsi, parafia rzymskokatolicka pw. św. Piotra Apostoła i św. Jana z Dukli w Krośnie, klasztor Znalezienia Krzyża Świętego Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Kalwarii Paclawskiej oraz Zgromadzenie Księża Misjonarzy Saletynów – Dom Zakonny w Dębowcu [<http://szlak.maryjny.pl>].

Celem projektu było stworzenie oraz promocja transgranicznego szlaku pielgrzymkowego wiodącego po polskich i słowackich ośrodkach kultu maryjnego oraz wykorzystanie wartości kulturowych, przyrodniczych, historycznych, społecznych i duchowych narodów słowiańskich zawartych w przesłaniu i tradycjach maryjnych. Nadrzędnym celem projektu jest intensyfikacja turystyki kulturowej (zwłaszcza turystyki religijnej) i rozwój infrastruktury turystycznej na Pograniczu Polsko-Słowackim, a także wykreowanie markowego produktu nawiązującego do dziedzictwa religijnego i kulturowego tego obszaru [<http://szlak.maryjny.pl>].

Inspiracją do utworzenia Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” była ogromna popularność, czy wręcz fenomen rozwoju *Camino de Santiago* – szlaku pielgrzymkowego prowadzącego do grobu św. Jakuba Starszego Apostoła w Santiago de Compostela [Mróz, 2016: 182–186].

Formalnie na całym Szlaku Maryjnym „Światło ze Wschodu” znajduje się 28 ośrodków pielgrzymkowych, w tym 21 na terenie Polski oraz 7 sanktuariów w Kraju Preszowskim (Čirč, Gaboltov, Lewocza, Góra Zvir – Litmanová, Lutina, Preszów i Wielki Szarysz). W większości ośrodków pielgrzymkowych znajdują się wizerunki Najświętszej Maryi Panny koronowane na prawie papieskim „w imieniu i powagą Papieża”, po otrzymaniu stosownego zezwolenia od Kongregacji Kultu Bożego Stolicy Świętej lub wizerunki maryjne koronowane na prawie diecezjalnym.

W sieć małopolskiego odcinka szlaku obok 11 formalnie objętych projektem sanktuariów maryjnych (Dziekanowice, Limanowa, Ludźmierz, Kalwaria Zebrzydowska, Nowy Sącz, Pasierbiec, Szczyrzyc, Trzebinia, Wadowice, Wiktorówki i Zakopane Krzeptówki) włączono – po konsultacjach z małopolskimi koordynatorami szlaku – także 11 sanktuariów maryjnych funkcjonujących na terenie małopolskich powiatów objętych Programem Interreg V-A Polska – Słowacja 2014–2020, a więc maryjne *loca sacra* w Czarnym Potoku, Dobrej, Inwałdzie, Jordanowie, Krynicy-Zdroju, Makowie Podhalańskim, Myślenicach, Płokach, Tyliczu, Wadowicach (sanktuarium Matki Bożej

Fatimskiej) i w Zakopanem (sanktuarium Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik na Olczy).

Przy analizowanym małopolskim odcinku Szlaku Maryjnego znajdują się ośrodki pielgrzymkowe zaliczane do najważniejszych centrów pątniczych w Europie (Kalwaria Zebrzydowska, Wadowice, Zakopane Krzeptówki). Zabytkowy, manierystyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej został w 1999 r. wpisany na listę światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO, a w 2000 r. na listę Pomników Historii. Niemal wszystkie sanktuaria (na analizowanym odcinku szlaku) są związane z ks. Karolem Wojtyłą – św. Janem Pawłem II. Największe znaczenie w tych związkach ze św. Papieżem Polakiem mają sanktuaria w Wadowicach, Kalwarii Zebrzydowskiej, Ludźmierzu i Zakopanem Krzeptówkach. W grupie analizowanych ośrodków aż 15 sanktuariów maryjnych szczytu się wizerunkiem Matki Bożej koronowanym na prawie, a dwa sanktuaria posiadają wizerunek Najświętszej Maryi Panny koronowany na prawie biskupim (ryc. 1).

Należy również podkreślić, że małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” przebiega przez obszary o bardzo cennych walorach krajobrazowych i przyrodniczych – m.in. przez teren Tatrzańskiego Parku Narodowego, Parku Krajobrazowego Dolinki Krakowskie, Popradzkiego Parku Krajobrazowego oraz otuliny Park Krajobrazowy Beskidu Małego [Mróz, 2017: 218, 225–227].

3. Podstawa do ustalenia przebiegu szlaku i autentyczności oraz zgodności tematycznej obiektów:

Podstawą do ustalenia przebiegu szlaku były liczne prace naukowe i popularno-naukowe, źródła rękopiśmienne oraz opracowania encyklopedyczne poświęcone poszczególnym sanktuarium maryjnym lub grupie maryjnych *loca sacra*:

Barcik S., *Kalwaria Paclawska*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1985.

Bełch P. M., *Sanktuarium maryjne w Borku Starym koło Rzeszowa*. Przewodnik, Borek Stary 1999.

Bednarz M., *Łaskami słynący obraz Matki Bożej Pocieszenia w jezuickim kościele Świętego Ducha w Nowym Sączu*, Kraków 1993.

Bilska-Wodecka E., *Kalwarie europejskie. Analiza struktury, typów i genezy*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2003.

Bochnak A., *Obraz Matki Boskiej w kościele franciszkanów w Przemyślu*, „Nasza Przeszłość”, 1958, t. 13, s. 95–106.

Bogdalski Cz., *Święta Kalwaria Zebrzydowska. Na podstawie kronik i dokumentów klasztornych*, Nakładem Klasztoru Braci Mn. w Kalwarii Zebrzydowskiej, Kraków 1910.

Chadam A., *Geneza Kalwarii Zebrzydowskiej*, [w:] Jackowski A. (red.) *Tradycje, współczesność i przyszłość pielgrzymek w Kalwarii Zebrzydowskiej*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 2, 1995, s. 21–25.

Ciesielski A., *Kult Matki Boskiej w Ludźmierzu i jej łaskami słynącej statuy z XV wieku*, „Nasza Przeszłość”, 1963, t. 17, s. 87–102.

Dudziak J., *Krótki szkic rozwoju łaskami słynącego obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Pasierbcu*, „Curenda”, 1990, z. 10–12, s. 627–636.

Fischer K., *Historja cudownej statuy Najświętszej Panny Maryi w Tarnowcu*, Przemyśl 1925.

Fridrich A., *Historye cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. II, Kraków 1904.

- Fridrich A., *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. IV, Kraków 1911.
- Hodorowicz I., Mróz F., *Pielgrzymowanie i turystyka religijna do ośrodków pielgrzymkowych i kultu religijnego wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO*, [w:] Leniartek M. K. (red.), *Komercjalizm turystyki kulturowej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 299–328.
- Hodorowicz I., Mróz F., *Pielgrzymowanie i turystyka religijna do ośrodków pielgrzymkowych w Tatrach i na Podhalu*, [w:] Jackowski A., Mróz F., Hodorowicz I. (red.), *Turystyka religijna na obszarach górskich*, Nowy Targ 2009, s. 173–195.
- Jackowski A., *Ośrodki kultu religijnego*, [w:] J. Warszńska, *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Kraków 1995, s. 197–206.
- Jackowski A. (red.), *Miejsca Święte Rzeczypospolitej. Leksykon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1998.
- Jackowski A., Sołjan I. (red.), *Szlaki pielgrzymkowe Europy. Leksykon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000.
- Jackowski A., Sołjan I., *Kalwaria Zebrzydowska w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata i Polski*, [w:] Gniecki Cz. (red.) *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem kościoła i narodu polskiego*, Wydawnictwo Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska 2002, s. 485–494.
- Kapera I., *Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Pasierbcu*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 16, 2005, s. 183–191.
- Kracik J., *Święte obrazy wśród grzesznych sarmatów. Ze studiów nad recepcją kultowego dziedzictwa*, „Nasza Przeszłość”, t. 81, 1992, s. 141–157.
- Leja I., *Sanktuarium Maryjne w Tarnowcu*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 1963, r. 49, z. 3, s. 83–88.
- Mamak P., *Kult Matki Bożej Bolesnej w Czarnym Potoku*, Tarnów 1999.
- Moździerz Z. (oprac.), *Setna rocznica parafii na Olczy pw. Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik 1914–2014. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej z okazji setnej rocznicy Parafii Olcza w Zakopanem, Zakopane, od. Piszczory – 18 i 19 lipca 2014*, Parafia pw. Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik Zakopane – Olcza, Zakopane 2014.
- Mróz F., *Tu, w tym mieście, w Wadowicach, wszystko się zaczęło... Pielgrzymowanie i turystyka religijna do miasta rodzinnego Karola Wojtyły*, „Peregrinus Cracoviensis”, 2007, z. 18, s. 77–96.
- Mróz F., Mróz Ł., *Koronacje papieskie (na mocy dekretu Stolicy Apostolskiej) wizerunków Najświętszej Maryi Panny w Polsce w latach 1990–2011*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 23, 2012, s. 31–50.
- Mróz F., *Turystyka religijna jako czynnik rozwoju Karpat Polskich*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, t. XVIII (2017), z. 8, cz. III, s. 185–204.
- Nowakowski E. [Wacław z Sulgostowa, kapucyn], *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne*, Kraków 1902.
- Opactwo Cystersów i cudowny obraz Matki Bożej Szczyrzyckiej*, Szczyrzyc 1984.
- Piela M., *Historia parafii pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Myślenicach*, Wrocław – Myślenice 2011.
- Pulit F., *Kościół p.w. św. Marcina Biskupa. Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Czarnym Potoku. 700-lecie wsi Czarny Potok 1317–2017*, Tuchów 2017.

- Sołjan I., *Ośrodki kultu maryjnego w Karpatach Polskich (1772–1992)*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2002.
- Sygański J., *Obraz łaskami słynący Matki Boskiej Pocieszenia i Kościół OO. Jezuitów w Nowym Sączu*, Kraków 1891.
- Szczebak W., *Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Czarnym Potoku. Studium historyczno-ikonograficzne*, Tarnów 1999.
- Wyczawski H. E., *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Wydawnictwo OO. Bernardynów „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 1987.
- Teki P. Żegoty – teczka pt. *Obrazy Pana Jezusa i Matki Boskiej w Polsce*, rkps 5362 w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej
- Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1999*, Siostry Niepokalanki, Szymanów 1999.
- Zaleski W., (oprac. M. i J. Łempiccy), *Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1988.

4. Przebieg szlaku:

Szlak Maryjny „Świat ze Wschodu” prowadzi przez obszar województwa małopolskiego i podkarpackiego oraz Kraju Preszowskiego.

4.1. Obiekty kluczowe szlaku

Obiekty kluczowe szlaku zostały ustalone dla potrzeb waloryzacji potencjału szlaku podczas konsultacji z koordynatorem szlaku, p. dr Barbarą Munk oraz p. Sławomirem Dylem z Instytutu Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie.

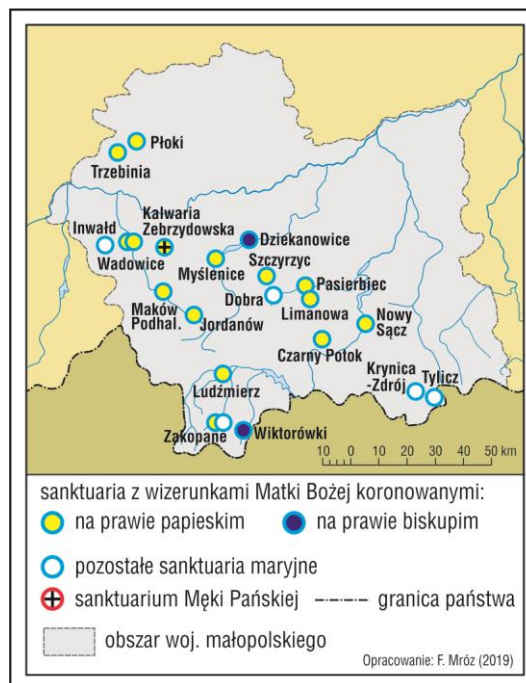
1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne
2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy
3. Zakopane Krzeptówki – Sanktuarium Matki Fatimskiej

4.2. Pozostałe obiekty formalnie zaliczane do szlaku:

1. Czarny Potok – Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej
2. Dobra – Sanktuarium Matki Bożej Szkaplerznej
3. Dziekanowice – Sanktuarium Macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny
4. Inwałd – Sanktuarium Matki Bożej Inwałdzkiej
5. Jordanów – Sanktuarium Matki Bożej Trudnego Zawierzenia
6. Limanowa – Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej
7. Ludźmierz – Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala
8. Krynica-Zdrój – Leśne sanktuarium Matki Królowej Krynickich Zdrojów – Uzdrawienia Chorych
9. Maków Podhalański – sanktuarium Matki Bożej Makowskiej – Opiekunki Rodzin
10. Myślenice – Sanktuarium Matki Bożej Myślenickiej
11. Nowy Sącz – Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia
12. Pasierbiec – Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia
13. Płoki – Sanktuarium Matki Bożej **Patronki Rodzin Robotniczych**
14. Szczyrzyc – Sanktuarium Matki Bożej Szczyrzyckiej – Matki Pokoju i Dobroci
15. Trzebinia – Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej
16. Tylicz – Sanktuarium Matki Bożej Tylickiej – Opiekunki Rodzin i Uzdrawienia Chorych

17. Wadowice – Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej
18. Wiktorówki – Sanktuarium Matki Bożej Jaworzyńskiej Królowej Tatr
19. Zakopane Olcza – sanktuarium Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik

5. Mapa z sanktuariami należącymi do małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”

Ryc. 1. Sanktuaria maryjne na małopolskim odcinku Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” (opracowanie: Franciszek Mróz)

6. Dane dotyczące przebiegu badania

Metodologia: metoda bonitacji punktowej, którą zaadoptował w odniesieniu do tematycznych szlaków turystyczno-kulturowych, jako produktów turystycznych Armin Mikos von Rohrscheidt. Metoda ta umożliwia wykonanie badań oceny potencjału turystyczno-kulturowego całej grupy szlaków kulturowych o podobnym zasięgu przestrzennym, na obszarze całego kraju według jednolitych, porównywalnych kryteriów [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 106–173].

Kwerenda źródłowa literatury i materiałów: grudzień 2017 r. – maj 2018 r.

Ankieta szlaku wypełniona podczas wywiadów z koordynatorami małopolskiego odcinka szlaku – p. dr Barbarą Munk i p. Sławomirem Dylem, a także kustoszami sanktuariów maryjnych przy szlaku; kwiecień 2018 r. – luty 2019 r.

Ankiety i zapytania waloryzacyjne w obiektach: marzec 2018 r. – sierpień 2018 r.

Badania terenowe: kwiecień 2018 r. – luty 2019 r.

Przeprowadzający badania: Franciszek Mróz

Badania wstępne (identyfikujące): grudzień 2017 r.

Okres przeprowadzenia badania: grudzień 2017 r. – luty 2019 r.

7. Formularz waloryzacyjny małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”

KATEGORIA I: Organizacja szlaku

Dane do oceny w ramach tej kategorii pochodzą z dokumentacji szlaku, kwerendy naukowej, ankiety skierowanej do koordynatora szlaku oraz wywiadów z administratorami obiektów kluczowych na szlaku. Weryfikacja uzyskanych danych została przeprowadzona podczas wizji lokalnej [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 135].

I.A. Uzasadniona tematyżacja szlaku

I.A.a. Literatura naukowa tematyżująca szlak

Monografia naukowa na temat szlaku (za pierwszą – 20 punktów):

1. Mróz F., *Szlak Maryjny – Światło ze Wschodu*, Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie, Kraków 2018. **[20 pkt]**

Monografia naukowa poświęcona tematyce zgodnej z tematem szlaku, zawierająca opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych*²³ (do dwóch pozycji; po 10 punktów za każdą):

1. Sołjan I., *Ośrodki kultu maryjnego w Karpatach Polskich (1772–1992)*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2002. **[0 pkt]**

Artykuły lub samodzielne rozdziały w opracowaniach naukowych poświęcone szlakowi** (do 3, po 5 punktów za każdy)

Brak **[0 pkt]**

Monografie o charakterze naukowym, poświęcone obiektom kluczowym szlaku*** (do 3, po 3 punkty za każdą pozycję):

1. Bogdalski Cz., *Święta Kalwaria Zebrzydowska. Na podstawie kronik i dokumentów klasztornych*, Nakładem Klasztoru Braci Mniejszych w Kalwarii Zebrzydowskiej, Kraków 1910. **[0 pkt]**
2. Wyczawski H. E., *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Wydawnictwo OO. Bernardynów „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 1987. **[0 pkt]**

Wybrane artykuły lub samodzielne rozdziały w opracowaniach naukowych, poświęcone obiektom kluczowym szlaku i analizujące je w m.in. kontekście tematyki szlaku**** (do 3 opracowań po 3 punkty za każdy):

1. Chadam A., *Geneza Kalwarii Zebrzydowskiej*, [w:] Jackowski A. (red.) *Tradycje, współczesność i przyszłość pielgrzymek w Kalwarii Zebrzydowskiej*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 2, 1995, s. 21–25. **[0 pkt]**
2. Hodorowicz I., Mróz F., *Pielgrzymowanie i turystyka religijna do ośrodków pielgrzymkowych i kultu religijnego wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO*, [w:] Leniartek M. K. (red.), *Komercjalizm turystyki kulturowej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 299–328. **[0 pkt]**

²³ Zgodnie z metodą bonitacji punktowej Armina Mikos von Rohrscheidta „gwiazdka postawiona przy danym kryterium oceny oznacza, że dana grupa publikacji jest uwzględniana tylko wówczas, kiedy nie istnieje odpowiednia dopuszczalna liczba publikacji z grupy bezpośrednio poprzedzającej. W przypadku większej ilości gwiazdek zasada ta odnosi się do odpowiadającej im ilości bezpośrednio poprzedzających grup publikacji (** – w żadnej z dwóch poprzednich grup nie osiągnięto dopuszczalnego limitu publikacji, *** – w żadnej z trzech poprzednich grup nie został on osiągnięty itd.)”. Mikos v. Rohrscheidt A., *Regionalne szlaki tematyczne...*, dz. cyt., s. 136.

3. Jackowski A., Sołjan I. (red.), *Szlaki pielgrzymkowe Europy. Leksykon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000. [0 pkt]
4. Jackowski A., Sołjan I., 2002, *Kalwaria Zebrzydowska w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata i Polski*, [w:] Gniecki Cz. (red.) *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem kościoła i narodu polskiego*, Wydawnictwo Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska, s. 485–494. [0 pkt]
5. Mróz F., *Tu, w tym mieście, w Wadowicach, wszystko się zaczęło... Pielgrzymowanie i turystyka religijna do miasta rodzinnego Karola Wojtyły*, „Peregrinus Cracoviensis”, 2007, z. 18, s. 77–96. [0 pkt]
6. Nowakowski E. [Wacław z Sulgostowa, kapucyn], *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne*, Kraków 1902. [0 pkt]

I.A.b. Literatura popularna tematyzująca badany odcinek szlaku

Aktualna literatura popularna na temat szlaku w formie osobnych opracowań (do 3 pozycji, po 5 punktów za każdą):

1. Mróz F., Chmura A., Hanula A., Kędziorska M., Pał'o T., *Przewodnik Szlak Maryjny – Światło ze Wschodu*, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2019. [5 pkt]

Aktualna literatura na temat turystyki, regionu lub tematyki zbieżnej z tematem szlaku, zawierająca opis szlaku w osobnym rozdziale* (do 3 pozycji, po 3 punkty za każdą pozycję):

1. Czaplński K., *Przewodnik po sanktuariach Polski*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2015. [3 pkt]
2. Sroczyński W., Żuczowska A., *Najpiękniejsze sanktuaria. Małopolska. Kraków-Łagiewniki, Kalwaria Zebrzydowska, Czerna, Święty Krzyż, Alwernia, Tropie, Tuchów, Szczyrzyc*, t. 1., Warszawa 2007. [3 pkt]

I.A.c. Zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem szlaku

Spośród 22 obiektów ustalonych z Koordynatorem, zgodność z deklarowanym tematem szlaku zachodzi w przypadku 100% obiektów [20 pkt]

Suma punktów za podkategorię I.A.: 50 (maksymalna)

I.B. Oznaczenie szlaku

I.B.a. Oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych

Obecnie (stan na 1 lutego 2019 r.) Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” nie został oznakowany w przestrzeni geograficznej Małopolski. [0 pkt].

I.B.b. Oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku

Brak fizycznego oznaczenia przy obiektach szlaku. [0 pkt]

I.B.c. Oznaczenie systemowe przebiegu szlaku:

Istnienie oznaczenia tylko przebiegu szlaku lub tylko jego obiektów w systemie nawigacji satelitarnej lub w innych elektronicznych systemach prowadzenia ruchu:

W aplikacjach „Maps.me” oraz „Mapy.cz” oznaczone zostały wszystkie obiekty kluczowe oraz pozostałe obiekty szlaku. [5 pkt]

Suma punktów za podkategorię I.B.: 5 (z 50 możliwych)

I.C. Koordynacja szlaku**I.C.a. Funkcjonowanie koordynatora szlaku**

Koordynatorem małopolskiego odcinka Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” jest Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie. Jest to koordynacja w ramach instytucji zajmującej się także inną działalnością na rzecz turystyki i kultury [por. Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 138]. W ramach realizowanego projektu Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie podejmuje stałą współpracę w duszpasterzami parafii położonych przy szlaku oraz stowarzyszeniami w celu prawidłowego funkcjonowania szlaku i obsługi ruchu turystycznego i pielgrzymkowego. **[6 pkt]**

I.C.b. Dostępność koordynatora szlaku

Publiczna, całoroczna dostępność danych koordynatora dla potrzeb komunikacji:

Dane kontaktowe (telefon stacjonarny oraz adres e-mailowy) do koordynatorów małopolskiego odcinka Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” są publicznie i całorocznie dostępne poprzez stronę internetową <http://szlak.maryjny.pl>. **[5 pkt]**

Koordynatorzy małopolskiego odcinka Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu”:

dr Barbara Munk i Sławomir Dyl

Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie

Tel. 12 422 03 44 od poniedziałku do piątku 8.00–16.00

E-mail: edukacja@idmjp2.pl

Online: www.idmjp2.pl

I.C.c. Usługi informacyjne koordynatora w odniesieniu do szlaku

Stały, całoroczny i wyłączny numer telefoniczny obsługujący także inne produkty lub służący innym celom:

Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie

Tel. 12 422 03 44 (od poniedziałku do piątku 8.00–16.00). **[3 pkt]**

Obsługa w językach obcych w informacji telefonicznej szlaku (po 2 pkt za każdy do trzech):

Informacja na temat szlaku w języku angielskim, niemieckim i włoskim. **[6 pkt]**

I.C.d. Dodatkowe usługi koordynatora

Oferowanie przez koordynatora pakietów turystycznych w zakresie oferty szlaku (koordynacja lub pośrednictwo usług pakietowych na rzecz klienta):

Brak **[0 pkt]**

Koordynator małopolskiego odcinka szlaku – Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie ze względu, że jest samorządową jednostką kultury województwa małopolskiego, nie może oferować pakietów turystycznych w zakresie oferty szlaku – a więc organizować komercyjnych wycieczek po szlaku, komercyjnych mikroeventów związanych z tematyką szlaku, a także oferować komercyjnych usług przewodnickich po szlaku.

Organizowanie wycieczek po szlaku (działalność jako touroperator lokalny dla grup przyjazdowych):

Brak **[0 pkt]**

Oferowanie usługi przewodnickiej po szlaku:

Brak **[0 pkt]**

Oferowanie mikroeventów związanych z tematyką szlaku lub pośredniczenie w ich zamawianiu (za każdy do 5, po 1 punkcie):

Brak [0 pkt]

Suma punktów za podkategorię I.C.: 20 (z 50 możliwych)

I.D. Dostępność turystyczna obiektów na szlaku

I.D.a. Faktyczna dostępność obiektów na szlaku

Dostępność turystyczną wszystkich obiektów na szlaku oceniono na podstawie wizji lokalnej oraz wywiadów z osobami opiekującymi się obiektami – głównie z kustoszami sanktuariów przez które przebiega szlak. W większości obiektów (90,9%) stwierdzono dostępność pełną – a więc zgodnie z kryteriami A. Mikos v. Rohrscheidt sanktuaria są otwarte w wyznaczonych przez duszpasterzy godzinach lub też na stronach internetowych obiektów zamieszczono kontakt (adres i telefon) do przewodników lub osób odpowiedzialnych za obiekt, które są w stanie go otworzyć dla zwiedzających w ciągu maksimum 10 minut od zgłoszenia chęci zwiedzania²⁴. Jedyne 2 obiekty (Dziekanowice i Płoki) posiadają dostępność ograniczoną²⁵.

[20 pkt]

I.D.b. Dostępność komunikacyjna obiektów na szlaku

Dostępność komunikacyjna obiektów na szlaku – rozumiana według A. Mikos v. Rohrscheidt jako „możliwość dojazdu bezpośredniego do obiektów szlaku autobusem kursowym, autokarem lub samochodem osobowym oraz możliwość zaparkowania dla autokarów i parking dla samochodów w odległości nie większej niż 200 m od wejścia do obiektu” [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 141] jest bardzo dobra. Zagospodarowanie w postaci parkingów i możliwość dojazdu bezpośredniego do obiektów istnieje w przypadku 20 obiektów (90,9%). Tylko dwa sanktuaria – Matki Bożej Jaworzyńskiej Królowej Tatr na Wiktorówkach oraz Leśne sanktuarium Matki Królowej Krynickich Zdrojów – Uzdrowienia Chorych w Krynicy-Zdroju ze względu na położenie geograficzne (odpowiednio Tatry i Górką Parkowa) nie mają możliwości dojazdu bezpośrednio do obiektu autobusem kursowym, autokarem lub samochodem osobowym. [13 pkt]

Suma punktów za podkategorię I.D.: 33 (z 50 możliwych)

Suma punktów za całą kategorię I: 108 (z 200 możliwych)

KATEGORIA II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku

²⁴ Pełną dostępność faktyczną obiektu według Mikos v. Rohrscheidt można stwierdzić wówczas, kiedy „w wyznaczonych i respektowanych przez administratora dniach i godzinach obiekt jest otwarty lub jego otwarcie jest możliwe bez specjalnego zamówienia dla zwiedzania zarówno dla grup zorganizowanych, jak i dla turystów indywidualnych, przy czym dzienny czas dostępności powinien być nie mniejszy niż 5 godzin, a liczba dni dostępności obiektu w skali roku powinna wynosić nie mniej niż 300. Dla stwierdzenia takiej dostępności wystarczy dokładne wskazanie adresu i telefonu osób odpowiedzialnych za obiekt, które są w stanie go otworzyć dla zwiedzających w ciągu maksimum 10 minut od zgłoszenia chęci zwiedzania” [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 140].

²⁵ Dostępność ograniczoną według Mikos v. Rohrscheidt stwierdza się wówczas, gdy w wyznaczonych dniach i godzinach zwiedzanie obiektu możliwe jest tylko po uprzednim zgłoszeniu u administratora obiektu lub w innej wyznaczonej jednostce dokonywanym na jeden lub więcej dni wcześniej. Dostępność ograniczona zachodzi także wówczas, gdy istnieje wprawdzie możliwość otwarcia obiektu bez specjalnego zamówienia, ale informacja o tym nie jest umieszczona bezpośrednio przy wejściu, albo też (w braku takiej informacji) miejsce przechowywania kluczy nie znajduje się w bezpośredniej bliskości obiektu i nie jest jako takie oznaczone (np. jako biuro parafialne zlokalizowane przy kościele)” [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 140].

Dane zebrane do oceny w ramach tej kategorii pochodzą z opracowań naukowych na temat szlaku i poszczególnych obiektów, z dokumentacji szlaku oraz z przeprowadzonej wizji lokalnej w obiektach [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 141].

II.A. Autentyczność obiektów szlaku

Przeprowadzone badania wykazały, że 22 obiekty na małopolskim odcinku Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” ma charakter autentyczny (oryginalny, pierwotny). Żaden z obiektów nie został wykreowany specjalnie na potrzeby tego szlaku. **[40 pkt]**

II.B. Zwartość szlaku

Za odległość pomiędzy więcej niż 80% a mniej niż 90% kolejnych obiektów szlaku nieprzekraczającą 30 km (5 pkt):

Między sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Trzebini a sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Wadowicach odległość trasy szlaku wynosi 37 km; zaś pomiędzy sanktuarium w Nowym Sączu a Krynicą-Zdrój: 39 km – oznacza to istotne przerwanie ciągłości szlaku mniej niż 20% kolejnych obiektów szlaku zgodnie z przyjętymi kryteriami (maksymalna odległość między kolejnymi obiektami nie przekraczająca 30 km) [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 143]. **[5 pkt]**

II.C. Liczba obiektów należących formalnie do szlaku

Małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” obejmuje 22 obiekty spełniających wymogi formalne (oprócz tych 22 obiektów w skład szlaku wchodzi jeszcze obiekty partnera wiodącego na terenie Kraju Preszowskiego oraz obiekty na terenie województwa podkarpackiego). **[15 pkt]**

II.D. Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem szlaku

Zgodnie z kryteriami A. Mikos v. Rohrscheidt za regularną usługę transportową uznano „możliwość skorzystania ze środków transportu publicznego kołowego lub szynowego albo środków transportu dostępnych w ramach odpowiadającej im oferty prywatnej, kursujących z częstotliwością minimum 2 razy dziennie w obu kierunkach przez przynajmniej 250 dni w roku (dla oferty całorocznej) lub przez minimum 120 dni w roku w zwartym okresie sezonu turystycznego (dla oferty sezonowej)” [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 144].

W przypadku badanego odcinka małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego brakuje wymaganej do przyznania punktów liczby połączeń pomiędzy Trzebiną a Wadowicami, Jordanowem a Ludźmierzem, Ludźmierzem a Zakopanem oraz Zakopanem a Wiktorówkami (w tym przypadku znaczenie ma lokalizacja sanktuarium na Wiktorówkach). **[0 pkt]**

II.E. Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku

W ocenie uwzględniono następujące elementy: brak zagrożeń budowlanych dla zwiedzających, wyposażenie obiektów w WC i węzły sanitarne, estetyczny wygląd zewnętrzny, estetyczny wygląd wewnętrzny oraz czystość bezpośredniego otoczenia obiektu [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 144].

Stan utrzymania 22 obiektów przy małopolskim odcinku Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” należy ocenić jako zadawalający. **[15 pkt]**

Suma punktów za kategorię II: 75 (z 100 możliwych)

KATEGORIA III Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku

Przyjęta w tej kategorii liczba punktów przypisana obiektom szlaku, odpowiadającym deklarowanej tematyce szlaku jest znacznie wyższa niż ta przypisana innym kategoriom

tematycznym. Tematyka szlaku jest bowiem kluczowym elementem, który decyduje o sile przyciągania turystów [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 144].

III.A. Znaczenie kulturowe obiektów zgodne z tematyzacją szlaku

– obiekty o znaczeniu międzynarodowym (do 3, po 20 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej, uważane za drugie po Jasnej Górze miejsce pielgrzymkowe w Polsce oraz jedno z najważniejszych ośrodków kultu religijnego w Europie. W ciągu roku „Polską Jerozolimę”, jak często nazywana jest Kalwaria Zebrzydowska odwiedza ponad 1,7 mln pielgrzymów i turystów z ponad 60 krajów świata.

W dniu 1 grudnia 1999 r. zabytkowy manierystyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. **[20 pkt]**

2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Wadowice są od ponad 40 lat znane na całym świecie jako miejsce, w którym 18 maja 1920 r. urodził się Karol Wojtyła – św. Jan Paweł II. Papieskie miasto odwiedza w ostatnich latach około ćwierć miliona pielgrzymów i turystów z ponad 120 krajów świata. **[20 pkt]**

– obiekty o znaczeniu krajowym*²⁶ (do 5 obiektów, po 10 pkt)

1. Zakopane Krzeptówki – Sanktuarium Matki Fatimskiej. Jest to najważniejszy ośrodek kultu Pani Fatimskiej i jedno z najstarszych (po Turzy Śląskiej) sanktuarium fatimskie w Polsce. Uchwałą Konferencji Episkopatu Polski z 14 marca 2018 r. zakopiańskie sanktuarium na Krzeptówkach zostało ustanowione Sanktuarium Narodowym Matki Bożej Fatimskiej. **[10 pkt]**

– obiekty o znaczeniu regionalnym** (do 5 obiektów, po 5 pkt):

1. Limanowa – Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej **[0 pkt]**

2. Ludźmierz – Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala **[0 pkt]**

3. Trzebinia – Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej **[0 pkt]**

4. Zakopane Wiktorówki – Sanktuarium Matki Bożej Jaworzyńskiej Królowej Tatr **[0 pkt]**

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów szlaku zgodnych z jego tematyką na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty za każdy):

1. Dziekanowice **[2 pkt]**

2. Kalwaria Zebrzydowska **[2 pkt]**

4. Tylicz **[2 pkt]**

5. Wadowice **[0 pkt]**

6. Zakopane **[0 pkt]**

²⁶ Zgodnie z metodą bonitacji punktowej Armina Mikos von Rohrscheidta „gwiazdka postawiona obok opcji w tej kategorii oznacza, że obiekty z danej grupy uwzględniane są wówczas, gdy brak jest obiektów w kategorii bezpośrednio wyższej lub ich liczba jest mniejsza niż wskazana maksymalna ilość uwzględnianych obiektów w ramach tej wyższej opcji. W przypadku, gdy obiekty w opcji wyższej są wskazane, ale ich liczba jest mniejsza niż dopuszczalna do oceny w danej opcji, w opcji oznaczonej gwiazdką można wskazać obiekty tylko w liczbie brakującej do pełnej ilości w grupie poprzedzającej. Np. jeśli w grupie wyższej dopuszczalna była liczba 5 obiektów, a wskazano tylko 2, z grupy oznaczonej gwiazdką można wskazać i punktować już tylko 3 obiekty. Przy większej liczbie gwiazdek przy danej grupie podobna procedura odnosi się do odpowiedniej liczby grup wyższych”. Mikos v. Rohrscheidt A., *Regionalne szlaki tematyczne...*, dz. cyt., s. 146.

Suma punktów za podkategorię III.A.: 56 (z 60 możliwych)**III.B. Eventy zgodne z tematem szlaku**

– wybrane wielodniowe, regularne eventy związane z tematem szlaku (od 2 dni trwania); (do czterech, za każdy 10 pkt):

1. Misteria Męki Pańskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej. Odprawiane są od drugiej połowy XVII w. i należą do najstarszych tego typu przedstawień religijnych w Europie. Obecnie Misterium rozpoczyna się w Niedzielę Palmową „Wjazdem Pana Jezusa do Jerozolimy”, a kończy w Wielki Piątek *drogą krzyżową* na Golgotę. Opiekunowie sanktuarium szacują, że co roku w wielkopiątkowym nabożeństwie uczestniczy ponad 100 tys. pielgrzymów z Polski i zagranicy. **[10 pkt]**

2. Tygodniowy wielki odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kalwarii Zebrzydowskiej. Odpust rozpoczyna się w niedzielę przed uroczystością Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (15 sierpnia), od Mszy św. o Najświętszej Maryi Pannie Kalwaryjskiej i procesji Współcierpienia NMP z Bazyliki do Domu Matki Bożej. W ostatnim dniu odpustu odprawiana jest procesja Wniebowzięcia NMP, Msza św. na placu odpustowym, a wieczorem nieszpory i procesja z figurą Matki Bożej Wniebowziętej. W tym wielkim odpuscie uczestniczy ponad 100 tys. osób. **[10 pkt]**

3. Wielki Odpust Maryjny – w rocznicę koronacji cudownej Piety w sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Limanowej (15–22 września). Centralną uroczystość, która przypada w niedzielę poprzedza całonocne czuwanie modlitewne. **[10 pkt]**

4. Odpust główny Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu. Odpust rozpoczyna się w Wigilię uroczystości (14 sierpnia). Suma odpustowa odprawiana jest 15 sierpnia przy ołtarzu połowym. **[10 pkt]**

5. Odpust ku czci Matki Bożej Pocieszenia w sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Pasierbcu (ostania sobota i niedziela sierpnia) **[0 pkt]**

– wybrane jednodniowe, regularne *eventy* tematyczne* organizowane w ramach działalności szlaku (nawiązujące do tematyki i charakteru szlaku) lub jego obiektów (za każdy 5 punktów):

1. Czuwania Fatimskie w sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na zakopiańskich Krzeptówkach – odprawiane każdego 13. dnia miesiąca, od maja do października. **[0 pkt]**

2. Dożynki Podhalańskie, Matki Bożej Żytosiewnej w sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu (pierwsza niedziela września). **[0 pkt]**

3. Wiosenne Święto Bacowskie w sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu – Msza św. w intencji o błogosławieństwo Boże i opiekę Matki Bożej Gaździny Podhala w wypasie i hodowli owiec, a także poświęcenie redyku, kierdła owiec. **[0 pkt]**

4. Jesienne Święto Bacowskie w sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu – Msza św. dziękczynna za wypas owiec, kóz i bydła. **[0 pkt]**

Suma punktów za podkategorię III.B.: 40 (maksymalna)**III.C. Dodatkowe atrakcje tematyczne:**

– w obiektach szlaku (do czterech, po 5 pkt):

1. Ludźmierz – Ogród Różańcowy **[5 pkt]**

2. Tylicz – Dróżki Różańcowe i Golgota **[5 pkt]**

3. Pasierbiec – Pasierbiecka Droga Krzyżowa **[5 pkt]**

Suma punktów za podkategorię III.C.: 15 (z 20 możliwych)

III.D. Znaczenie historyczne obiektów szlaku

– obiekty szlaku o międzynarodowym znaczeniu historycznym (do 2, po 10 pkt)

1. Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej odwiedził dwukrotnie Jan Paweł II podczas swoich podróży apostolskich do Polski²⁷. W 1979 r. Jan Paweł II nadał kościołowi Matki Bożej Anielskiej tytuł bazyliki mniejszej. Następca Jana Pawła II na Stolicy Piotrowej, papież Benedykt XVI, pielgrzymując do miejsc związanych z Papieżem-Polakiem, nawiedził w dniu 27 maja 2006 r. sanktuarium. [10 pkt]

2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy. W nawie północnej bazyliki, w centralnej części kaplicy Świętej Rodziny znajduje się kamienna chrzcielnica z połączoną drewnianą pokrywą, zwieńczoną krzyżem. To przy niej, 20 czerwca 1920 r. mały Karol Wojtyła został ochrzczony przez ks. Franciszka Żaka. Jan Paweł II trzykrotnie odwiedził rodzinne miasto podczas podróży apostolskich do Polski (7 czerwca 1979 r., 14 sierpnia 1991 r. i 16 czerwca 1999 r.). Historycznym wydarzeniem w historii Wadowic była również wizyta papieża Benedykta XVI w dniu 27 maja 2006 r. [10 pkt]

– obiekty o krajowym znaczeniu historycznym* (do 3 obiektów, po 5 pkt):

brak [0 pkt]

– obiekty o znaczeniu regionalnym** (do 3 po 2 pkt):

brak [0 pkt]

Suma punktów za podkategorię III.D.: 20 (maksymalna)

III.E. Znaczenie biograficzne obiektów szlaku

– obiekt związany z postacią o znaczeniu międzynarodowym (do 2, po 10 pkt):

1. Sanktuarium Matki Bożej Kalwaryjskiej i Męki Pańskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej było miejscem szczególnym w życiu Karola Wojtyły. Wielokrotnie pielgrzymował tu, jako mały chłopiec najpierw z ojcem, a potem jako student, ksiądz, biskup krakowski i dwukrotnie jako Głowa Kościoła Katolickiego – papież Jan Paweł II. Ze względu na więzi jakie łączyły św. Jana Pawła II z sanktuarium, Kalwaria Zebrzydowska nazywana jest bardzo często Kalwarią Papieską. [10 pkt]

2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy. O związkach Jana Pawła II z Wadowicami, najwymowniej świadczą słowa, które wypowiedział w dniu 7 czerwca 1979 r. podczas spotkania z wiernymi na wadowickim rynku: „Z wielkim wzruszeniem przybywam ja sam do tego miasta, w którym się urodziłem – do parafii, w której zostałem ochrzczony i przyjęty do wspólnoty Kościoła Chrystusowego – do środowiska, z którym związałem się przez osiemnaście lat mojego życia, od urodzenia do matury. Kiedy patrzę na ten rynek, to prawie każdy szczegół łączy się tu dla mnie ze wspomnieniem najwcześniejszego okresu życia” [Poniewierski, 2006: 151]. [10 pkt]

– obiekt związany z postacią o znaczeniu krajowym* (do 3, po 3 pkt)

Brak [0 pkt]

– obiekt związany z postacią znaczącą w danej dziedzinie** (do 3, po 1 pkt)

1. Nowy Sącz – Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia. W latach 1842–1846 w sanktuarium pracował o. Karol Antoniewicz (1807–1852) – wybitny kaznodzieja, misjonarz oraz poeta. Niewykluczone, że w murach jezuickiego kolegium w Nowym Sączu ks. Karol napisał jedną z najbardziej znanych pieśni maryjnych „Chwalcie łąki umajone”. Ks. Antoniewicz jest

²⁷ Podczas IV Pielgrzymki do Ojczyzny w 1991 r., Papież w drodze z Krakowa do Wadowic zatrzymał się na rynku w Kalwarii Zebrzydowskiej i udzielił błogosławieństwa mieszkańcom miasta.

autorem także innych znanych na ziemiach polskich pieśni – m.in. „Nie opuszczaj nas”, „O Maryjo przyjm w ofierze”, „Panie, w ofierze Tobie dzisiaj składam”. [0 pkt]

Suma punktów za podkategorię III.E.: 20 (maksymalna)

III.F. Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub posiadanie aktualnego znaczenia dla życia religijnego

Ta kategoria waloryzacji nie jest brana pod uwagę ze względu na to, że szlak jest tematyzowany w zakresie religii. W przypadku szlaku religijnego, znaczenie sanktuariów, ośrodków pielgrzymkowych i obiektów sakralnych jest oczywiste i warunkujące zasadność jego wytyczenia, stąd nie podlegają ocenie punktowej. [0 pkt]

Suma punktów za podkategorię III.F.: 0 (z 20 możliwych)

III.G. Znaczenie obiektów na szlaku lub miejscowości położonych na szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku albo uwzględniony w pozostałych kategoriach (do 2 obiektów, po 10 pkt)

– obiekty o międzynarodowym znaczeniu dla turystyki muzealnej:

1. Muzeum Dom Rodziny Jana Pawła II w Wadowicach. Po wyprowadzce Wojtyłów, do mieszkania wprowadziła się rodzina Putyrów, która mieszkała tam aż do początku lat 80. XX w. Na początku lat 80. XX w dawnym mieszkaniu Wojtyłów przeprowadzono gruntowny remont. W dniu 18 maja 1984 roku w dawnym mieszkaniu rodziny Wojtyłów (dwa pokoje w amfiladzie i kuchni) oraz sąsiednich pomieszczeniach otwarto muzeum – „Dom Rodzinny Jana Pawła II”. W marcu 2006 r. kamienica, w której znajdowało się muzeum została zakupiona przez Fundację Ryszarda Krauze od spadkobierców przedwojennych właścicieli obiektu, a następnie przekazana przez tą fundację w darze Archidiecezji Krakowskiej. W dniu 16 października 2009 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Województwo Małopolskie, Archidiecezja Krakowska i Gmina Wadowice podpisały list intencyjny, w którym wyraziły aprobatę utworzenia nowej placówki muzealnej – Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach. W latach 2010–2013 w muzeum przeprowadzono gruntowne prace remontowe. Powstało niemal nowe muzeum, które zaprojektowali Barbara i Jarosław Kłaputowie (m.in. twórcy koncepcji Muzeum Powstania Warszawskiego). Dzięki m.in. zaadaptowaniu piwnic i poddasza powierzchnia ekspozycji zwiększyła się z 200 m² do ponad 1 200 m². Muzeum posiada 16 stref wystawowych. Uroczyste otwarcie nowej ekspozycji odbyło się 9 kwietnia 2014 r.

Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II w Wadowicach z multimedialną wystawą stałą jest obecnie jednym z najnowocześniejszych placówek muzealnych w Polsce [<https://domjp2.pl/o-muzeum/historia>]. W 2017 r. muzeum zwiedziło ponad 225 tys. osób z 110 krajów świata²⁸. [10 pkt]

– obiekt o międzynarodowym znaczeniu dla turystyki kulturowo-przyrodniczej: (do 3, po 5 pkt):

– Tatrzański Park Narodowy – ze względu na unikatowy charakter ekosystemu wysokogórskiego park został wpisany w 1993 r. na listę Rezerwatów Biosfery UNESCO. [10 pkt]

– obiekty o regionalnym** znaczeniu dla turystyki kulinarnej (do 3, po 2 pkt):

1. Browar „Gryf” w Szczyrzycu [0 pkt]

²⁸ Dane otrzymane od Dyrekcji Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II w Wadowicach.

2. Regionalne karczmy i restauracje na Podhalu (m.in.: Bąkowa Zohylina, Litworowy Staw, Tatra Chalet – Restauracja CINQ) [por. Kruczek, Krauzowicz, 2016: 17–33] **[0 pkt]**

Suma punktów za podkategorię III.G.: 20 (z 20 możliwych)

III.H. Związek poszczególnych obiektów szlaku lub miejscowości na szlaku z innymi grupami etnicznymi albo z historią innych narodów (w sumie do dwóch obiektów dla danej grupy narodowej przy uwzględnieniu maksimum trzech różnych grup narodowych):

– za każdy obiekt lub grupę obiektów o znacznie ogólnokrajowym (narodowym) dla danej grupy narodowej (5 pkt):

1. Nowy Sącz. Miasto było przed wybuchem II wojny światowej jednym z najważniejszych ośrodków chasydzkich na ziemiach II Rzeczypospolitej [Gładyś, Górecki, 2005: 141]. Ranga ośrodka wynikała z działalności rabina Chaima Halberstama (1793–1876) – syna Arie Lejba Halberstama – potomka słynnych rabinów Szlomo Lurii i Cwi Hirsza Aszkenazego, założyciela sądeckiej dynastii chasydzkiej, rektora miejscowej jesziwy i autora ksiąg Diwrei Chaim. Jego grób był (i jest nadal) celem pielgrzymek tysięcy wielu wyznawców judaizmu z całego świata. Podczas II wojny światowej Niemcy zastrzelili na terenie cmentarza żydowskiego w Nowym Sączu około dwóch i pół tysiąca Żydów. W 1956 r. na cmentarzu odsłonięto o pomnik upamiętniający ofiary hitlerowskich zbrodni. W centralnym punkcie cmentarza znajduje się ohel w którym znajdują się groby członków rodziny Halberstamów (m.in. Chaima Halberstama) [<http://www.kirkuty.xip.pl/nowsacz.htm>]. **[5 pkt]**

– za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym lub w jednej dziedzinie dla danej grupy narodowej (3 pkt):

1. Jordanów - przed wybuchem II wojny światowej w Jordanowie mieszkało około 200 Żydów. Zachował się cmentarz żydowski [<http://www.kirkuty.xip.pl/jordanow.htm>]. **[3 pkt]**
2. Krynica-Zdrój – w 1921 r. w spisie powszechnym, żydowskie pochodzenie zadeklarowało 1 023 Kryniczan (około 43% mieszkańców uzdrowiska). W mieście funkcjonowały wówczas dwie synagogi. W mieście zachował się cmentarz żydowski [<http://www.kirkuty.xip.pl/krynica.htm>]. **[0 pkt]**
3. Limanowa – w spisie powszechnym, żydowskie pochodzenie wskazało 905 mieszkańców Limanowej (około 42% populacji miasta). W mieście zachował się cmentarz żydowski, częściowo zniszczony w okresie wojennym i w czasach komunistycznych [<http://www.kirkuty.xip.pl/limanowa>]. **[0 pkt]**
4. Myślenice – w mieście zachował się cmentarz żydowski. **[0 pkt]**
5. Wadowice – przed wybuchem II wojny światowej w 10,5 tys. Wadowicach mieszkało około 2,5 tys. Żydów. Obecnie w mieście zachował się cmentarz żydowski oraz budynek, w którym mieściła się mykwa. **[0 pkt]**
6. Trzebinia – przed wybuchem II wojny światowej większość mieszkańców miasta stanowili Żydzi, którzy założyli tu własną gminę wyznaniową. W mieście znajdowały się 4 synagogi. Zachował się cmentarz żydowski założony w 1815 r. [<http://www.kirkuty.xip.pl/trzebinia.htm>]. **[0 pkt]**

Suma punktów za podkategorię III.H.: 8 (z 20 możliwych)

III.I. Dodatkowe punkty za ofertę wszystkich obiektów wpisanych powyżej klas

– stały przewodnik obiektowy w języku polskim: (za pierwszych 5 obiektów po 2 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne [2 pkt]
2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy [2 pkt]
3. Zakopane Krzeptówki – Sanktuarium Matki Fatimskiej [2 pkt]
4. Limanowa – Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej [2 pkt]
5. Ludźmierz – Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala [2 pkt]

– minimum dwa języki obce w ofercie zamawianego przewodnika obiektowego (w pierwszych pięciu obiektach, po 1 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne [1 pkt]
2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy [1 pkt]
3. Zakopane Krzeptówki – Sanktuarium Matki Fatimskiej [1 pkt]
4. Ludźmierz – Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala [1 pkt]

– możliwość zamówienia przewodnika obiektowego (pierwsze 5 obiektów po 1 pkt):

1. Myślenice – Sanktuarium Matki Bożej Myślenickiej [1 pkt]
2. Szczyrzyc – Sanktuarium Matki Bożej Szczyrzyckiej – Matki Pokoju i Dobroci [1 pkt]

– własny materiał informacyjny w obiekcie (do 10 obiektów, po 1 pkt od obiektu):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne [1 pkt]
2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy [1 pkt]
3. Zakopane Krzeptówki – Sanktuarium Matki Fatimskiej [1 pkt]
4. Ludźmierz – Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala [1 pkt]

– własny materiał informacyjny w obiekcie przynajmniej w dwóch językach obcych – informacje w języku angielskim i niemieckim w obiektach (pierwsze 5 obiektów po 1 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne [1 pkt]
2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy [1 pkt]
3. Zakopane Krzeptówki – Sanktuarium Matki Fatimskiej [1 pkt]
4. Ludźmierz – Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala [1 pkt]

– sklep obiektowy oferujący przedmioty związane z tematem obiektu lub obiektu i szlaku (za pierwszych 5, po 3 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne [3 pkt]
2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy [3 pkt]
3. Zakopane Krzeptówki – Sanktuarium Matki Fatimskiej [3 pkt]
4. Ludźmierz – Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala [3 pkt]

Suma punktów za podkategorię III.I.: 30 (maksymalna)

III.J. Punkty dodatkowe za obiekty unikalne

– Obiekt z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak:

1. Manierystyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej – wpis 1 grudnia 1999 r. [20 pkt]

2. Kościół pw. św. Michała Archanioła w Dębnie (gmina Nowy Targ) – wpis 3 lipca 2003 r. [20 pkt]

– za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub gminie, przez który przebiega szlak:
Krajobrazowy zespół manierystyczny parku pielgrzymkowego w Kalwarii Zebrzydowskiej. [0 pkt]

– za każdy obiekt unikalny w skali kraju (do 3 obiektów, po 5 punktów)

1. Sanktuarium św. Józefa na „Górcze” w Wadowicach – jedyne na świecie sanktuarium szcycące się posiadaniem Pierścienia Rybaka św. Jana Pawła II. Pierścień ten został umieszczony na łaskami słynącym obrazie św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus – na palcu prawej dłoni św. Józefa. Pierścień papieski został ofiarowany przez Jana Pawła karmelitom bosym w Wadowicach w dniu 16 października 2003 r. Ten wyjątkowy dar – dziś już relikwia – został uroczystie nałożony na obraz św. Józefa 13 marca 2004 r. W sanktuarium przechowuje się również szkaplerz św. Jana Pawła II [Mróz, 2007: 83–84] [5 pkt].

2. Koszary wojskowe 56 Galicyjskiego Pułku Piechoty Carsko-Królewskiej Armii (niem. Galizisches Infanterieregiment Nr. 56) w Wadowicach. Budynek wzniesiono w 1827 r. na potrzeby stacjonującego w Wadowicach 56 Galicyjskiego Pułku Piechoty. Pułk ten popularnie nazywano „Jackami”, a 88% jego składu stanowili Polacy. Budynek zbudowano na planie kwadratu z wewnętrznym dziedzińcem otoczonym arkadowymi korytarzami. W obrębie koszar wybudowano również stajnie dla 120 koni. Po zakończeniu II wojny światowej w koszarach funkcjonowały zakłady pracy. Obecnie jest to jedyny w Polsce zabytek budownictwa militarne tego typu. [5 pkt]

Suma punktów dodatkowych za podkategorię III.J.: 50 (maksymalna)

Suma punktów za kategorię III: 259 (z 300 możliwych)

KATEGORIA IV: Obsługa własna szlaku

Dane zestawione w tej podkategorii pochodzą z wywiadów z koordynatorami *Drogi Polskiej* oraz z wywiadów z duszpasterzami poszczególnych obiektów. Dane te zostały zweryfikowane podczas badań terenowych.

IV.A. Informacja i promocja szlaku

– działanie aktualizowanego portalu internetowego szlaku:

<http://www.szlak.maryjny.pl/> [10 pkt]

Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu należącego do szlaku, pozostająca w połączeniu z portalem szlaku (do 10 obiektów i stron, za 3 pierwsze po 3 punkty, następne 7 po 1 punkcie):

Brak [0 pkt]

– wersje obcojęzyczne portalu internetowego szlaku (do 3 wersji, za każdą po 3 pkt):

Wersje w języku angielskim [3 pkt], hiszpańskim [3 pkt], niemieckim [3 pkt] i słowackim.

Wersje obcojęzyczne na portalach internetowych obiektów (liczone na maksimum 5 portalach obiektów do 2 wersji, za każdą po 1 punkcie):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne: <http://kalwaria.eu/strona/deutsch> – wersje językowe: angielski, francuski, hiszpański, niemiecki i włoski. [1 pkt]

2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy: <https://www.wadowicejp2.pl/en/> – wersje językowe: angielski. [1 pkt]

3. Dziekanowice – Sanktuarium Macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny: <https://www.dziekanowice.pl/english/> – wersje językowe: angielski, francuski, holenderski, niemiecki i włoski. **[1 pkt]**
4. Szczyrzyc – Sanktuarium Matki Bożej Szczyrzyckiej – Matki Pokoju i Dobroci: <http://szczyrzyc.cystersi.pl/hist> – wersje językowe: angielski, białoruski, chorwacki, czeski, francuski, holenderski, niemiecki, rosyjski, ukraiński, węgierski i włoski. **[1 pkt]**

Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone szlakowi lub tematowi szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 3) (każdy po 5 punktów):

Brak **[0 pkt]**

Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 4 filmów – po 2 punkty)

W ostatnim trzydziestolecu powstały filmy dokumentalne poświęcone m.in. sanktuariom w Kalwarii Zebrzydowskiej („Pamiętka z Kalwarii”; 1958, realizacji Jerzy Hoffman, Edward Skórzewski; „Kalwaria Zebrzydowska”; 1987; reż. Czesław Duraj, Stanisław Kostrzewa, Ludźmierzu („Papieski ślad w Ludźmierzu”; 2003; reż. Andrzej Baczyński; „Od Pani Swarzewskiej do Lewoczy”) [<http://www.film Polski.pl>]. Niestety nie spełniają one kryterium waloryzacji – tzn. nie zostały zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem. Zdaniem autora prezentowego opracowania zastosowanie tak krótkiego okresu w metodzie jest błędne. **[0 pkt]**

Publikacje książkowe o szlaku, przewodniki po szlaku (do 3 wydanych w ostatnich 3 latach pozycji po 3 pkt)

1. Mróz F., *Szlak Maryjny – Światło ze Wschodu. Przewodnik*, Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie, Kraków 2018. **[3 pkt]**
2. Mróz F., Chmura A., Hanula A., Kędziorska M., Pałó T., *Przewodnik Szlak Maryjny – Światło ze Wschodu*, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2019. **[3 pkt]**

– wybrane książki, albumy i filmy o poszczególnych obiektach, dostępne (do 5, po 3 pkt):

1. Barcik S., *Kalwaria Paclawska*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1985. **[3 pkt]**
2. Bełch P. M., *Sanktuarium maryjne w Borku Starym koło Rzeszowa. Przewodnik*, Borek Stary 1999. **[3 pkt]**
3. Bednarz M., *Łaskami słynący obraz Matki Bożej Pocieszenia w jezuickim kościele Świętego Ducha w Nowym Sączu*, Kraków 1993. **[3 pkt]**
4. Długoś F., *Dejiny Mariánskej Hory v Levoči 1247–1995*, Polypress, Levoča 2000. **[3 pkt]**
5. Dydek S., *Stara Wieś. Z dziejów wsi i sanktuarium*, Brzozów 1996. **[3 pkt]**
6. Gosztyła M., Szpyt J., *Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paclawskiej*, Klasztor OO. Franciszkanów w Kalwarii Paclawskiej, Kalwaria Paclawska 1999. **[0 pkt]**
7. Mierzwa J. (red.), *Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej w Hyżnem. Przewodnik dla pielgrzymów*, Korczyna 1999. **[0 pkt]**
8. Mierzwa J., *Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Jodłówce. Przewodnik dla pielgrzymów*, Korczyna 2000. **[0 pkt]**
9. Piel M., *Historia parafii pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Myślenicach*, Wrocław – Myślenice 2011. **[0 pkt]**
10. Własiuk U. J., *Szlaki Papieskiego. Przewodnik*, Podhale, t. 2, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2009.

11. Wyczawski H. E., *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Wydawnictwo OO. Bernardynów „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 1987. [0 pkt]

Samodzielny udział szlaku w targach turystycznych w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem:

Nie odnotowano [0 pkt]

Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w światowych prestiżowych targach turystycznych w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko w roku do trzech) (2 punkty)

Nie odnotowano [0 pkt]

Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w krajowych targach turystycznych* w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko do trzech, po 1 pkt)

Nie odnotowano [0 pkt]

Wydawanie regularnych publikacji o charakterze promocyjnym (za pierwsze 2 w ciągu ostatnich 12 miesięcy)

Nie odnotowano [0 pkt]

Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej po szlaku lub większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat (8 punktów)

Nie odnotowano [0 pkt]

Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem szlaku w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (punktowana jedna, 4 pkt):

1. Konferencja „Miejsca kultu maryjnego na pograniczu polsko-słowackim”, Krasieczyn, 21–22 czerwca 2017 [4 pkt]

Inne formy promocji szlaku (jedna wybrana, 5 punktów):

W ramach zadań projektu „Szlak Maryjny – Światło ze Wschodu” Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie przeprowadził szeroką kampanię promocyjną (poniższe informacje pochodzą z wywiadu z koordynatorem szlaku – dr Barbarą Munk). Informacje o szlaku znalazły się w turystycznych i geograficznych czasopismach branżowych: „Wiadomości Turystyczne”, „Podróże” oraz „National Geographic”, a także w „Gościu Niedzielnym” oraz w „Gazecie Krakowskiej”. Spoty reklamowe można było zobaczyć w telewizji regionalnej: „TVP 3 Kraków” oraz na telebimach w pięciu miejscowościach: w Bielsku-Białej, w Krakowie, w Oświęcimiu, w Nowym Sączu oraz w Rzeszowie. Spot reklamowy wyemitowano także w radiu Radio Plus (zasięg Małopolska, Podhale). W Polskim Radiu, w audycji „Wyszehradio” ukazał się wywiad z koordynatorem projektu – p. Barbarą Munk. Informacje znalazły się także na Portalu Opoka oraz w licznych artykułach prasowych i internetowych o zasięgu regionalnym. Na potrzeby projektu Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie przygotował 15 000 ulotek oraz liczne gadzety reklamowe w postaci plecaków czy breloczków.

Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie zorganizował również wielkoformatową projekcję multimedialną – łączącą światło, obraz i dźwięk, na elewacji Kamienicy Obońskich na rynku w Myślenicach (8 września 2018 rok) oraz na elewacji kościoła – sanktuarium Matki Bożej Inwałdzkiej w Inwałdzie (9 września 2018 rok). Obu projekcjom towarzyszył koncert zespołów folklorystycznych i folkowych [<http://maryjny.pl>].

Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie opracował również dwie wystawy tematyczne poświęcone szlakom pielgrzymkowym wiodącym po polskich i słowackich sanktuariach maryjnych. Obecnie wystawę plenerową oglądać można na terenie Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” [<http://maryjny.pl/?wystawy-szlak-maryjny-swiatloze-wschodu>]. [5 pkt]

Suma punktów za podkategorię IV.A.: 45 (maksymalna)

IV.B. Oferty wypraw po szlaku:

Stałe oferty wycieczek po całym szlaku lub znacznej jego części (za każdą do 3, po 5 pkt):

1. Oferta biura turystycznego AnDa (<http://www.pielgrzymkianda.pl/>) – m.in. w ofercie 4 dniowa „Pielgrzymka śladami św. Jana Pawła II” obejmująca odwiedzanie sanktuariów w: Wadowicach, Zakopanem, Ludźmierzu. [5 pkt]
2. Oferta biura turystycznego Jagatour (<http://www.jagatour.pl/>) – m.in. w ofercie pielgrzymki krajowe obejmujące odwiedzanie sanktuariów w Zakopanem i Ludźmierzu. [5 pkt]
3. Oferta Biura Pielgrzymkowo-Turystycznego „Pielgrzymek” Joanna Zakrzewska (Brodnica: <https://www.pielgrzymek.pl>) – m.in. w ofercie pielgrzymki krajowe obejmujące odwiedzanie sanktuariów w Wadowicach, Kalwarii Zebrzydowskiej, Zakopanem i Ludźmierzu. [5 pkt]

Oferty wycieczek grupowych na zamówienie* (za każdą ofertę do 3, po 3 pkt):

Brak [0 pkt]

Oznaczone trasy rowerowe, wodne lub konne w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze 3, po 4 pkt):

Velo Małopolska [4 pkt]

Suma punktów za podkategorię IV.B.: 19 (z 20 możliwych)

IV.C. Oferta pakietowa turystyki kulturowej:

– pakiety dla poszczególnych obiektów szlaku* niezwiązane z całością szlaku (za każdy do czterech, po 4 pkt):

1. Biuro Podróży i Agencja Turystyczna Ecotravel w Krakowie – oferuje wycieczkę objazdową „POLSKA, SŁOWACJA PRZEZ MAŁOPOLSKĘ NA ORAWĘ” na trasie: Zator – Wadowice (zwiedzanie Bazyliki pw. Ofiarowania NMP) – Inwałd – Kalwaria Zebrzydowska (zwiedzanie Bazyliki Matki Bożej Anielskiej) – Lanckorona – Sucha Beskidzka – Zawoja – Słowacja – Orawa. [4 pkt]
2. BIURO PODRÓŻY AP TOUR (01-310 Warszawa, ul. Rozłogi 12 a lok. 117) oferuje dwudniową wycieczkę autokarową: Kraków – Kalwaria – Zebrzydowska. [4 pkt]

– pakiety dla miejscowości położonych na szlaku** zawierające zwiedzanie obiektów szlaku (za każdy do czterech, po 3 punkty): brak [0 pkt]

Suma punktów za podkategorię IV.C.: 8 (z 20 możliwych)

IV.D. Inne elementy obsługi turystycznej:

Brak dodatkowych elementów obsługi turystycznej, jak np. działanie własnej organizacji turystycznej szlaku, czasopisma własnego szlaku czy istnienia uprawnień przewodnickich na szlaku. [0 pkt]

Suma punktów za kategorię IV: 72 (ze 100 możliwych)

KATEGORIA V: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze szlaku

Dane do oceny potencjału turystyczno-kulturowego w tej kategorii pochodzą głównie z opracowań geografii turystycznej Polski, „Kanonu Krajoznawczego Polski”, a także z dostępnych informatorów turystycznych regionów turystycznych i ośrodków turystycznych. Informacje zostały zweryfikowane podczas badań terenowych.

V.A. Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku**V.A.a. Muzea poza szlakiem lub poza tematem szlaku**

Muzea o znaczeniu krajowym, z kolekcjami lub eksponatami o znaczeniu międzynarodowym (do 3, po 7 pkt):

– Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II w Wadowicach [7 pkt]

Muzea o znaczeniu krajowym, z kolekcjami lub wystawami o znaczeniu ogólnopolskim (do 3, po 4 pkt).

Zgodnie z wytycznymi A. Mikos v. Rohrscheidta przyjęto, że krajowe znaczenie muzeów jest udokumentowane przez wpisanie danego obiektu na ministerialną listę muzeów w Państwowym Rejestrze Muzeów [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 110] (w dniu 1 lutego 2019 r. na liście tej wpisanych było 129 muzeów [<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejestry-ewidencje-archiwa-wykazy/rejestry-muzeow.php>]).

1. Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem [4 pkt]

2. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu [4 pkt]

Muzea o znaczeniu regionalnym* (do 3, po 3 pkt):

1. Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej w Limanowej [3 pkt]

2. Muzeum Regionalne w Trzebini [0 pkt]

3. Muzeum Przyrodnicze Tatrzańskiego Parku Narodowego w Zakopanem [0 pkt]

4. Muzeum Stylu Zakopiańskiego im. Stanisława Witkiewicza [0 pkt]

Muzea o znaczeniu lokalnym ** (do 4, po 1 pkt):

1. Muzeum Nikifora w Krynicy-Zdroju [0 pkt]

2. Muzeum Jana Kasprowicza w willi „Harenda” w Zakopanem [0 pkt]

3. Muzeum Karola Szymanowskiego w willi „Atma” w Zakopanem [0 pkt]

4. Muzeum Walki i Męczeństwa w Zakopanem [0 pkt]

V.A.b. Inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach na szlaku:

O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym (do 3 na całym szlaku, po 5 pkt):

1. Obiekty na Szlaku Stylu Zakopiańskiego – m.in. Willa „Koliba” (Muzeum Stylu Zakopiańskiego im. Stanisława Witkiewicza), Willa „Schodnica”, Willa „Budrysówka”, Willa „Atma” [5 pkt]

O znaczeniu regionalnym (do 3 na całym szlaku, po 3 pkt):

1. Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu [3 pkt]

2. Kolej linowa na Kasprowy Wierch oraz kolej linowo-terenowa na Gubałówkę (turystyka obiektów przemysłowych i technicznych) [3 pkt]

3. Kolej linowo-terenowa na Górę Parkową w Krynicy-Zdroju (turystyka obiektów przemysłowych i technicznych) [3 pkt]

4. Koszary batalionu 56 Galicyjskiego Pułku Piechoty Carsko-Królewskiej Armii (niem. Galizisches Infanterieregiment Nr. 56) w Wadowicach. [0 pkt]

V.A.c. Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o tematyce historycznej lub kulturowej:

– Materialne (spełniające wszystkie kryteria tras materialnych) (do 5, po 4 pkt):

1. Szlak Karola Wojtyły w Wadowicach [4 pkt]
2. Szlak Konfederatów Barskich wokół Lanckorony (m.in. również w Kalwarii Zebrzydowskiej) [4 pkt]
3. Szlak Konfederatów Barskich w gminie Krynica-Zdrój [4 pkt]

– Realne lub wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do 5, po 2 pkt):

1. „Szlak Oscypkowy” na Podhalu [2 pkt]
2. „Smaki Podhala” [2 pkt]
3. „Szlak Stylu Zakopiańskiego” w Zakopanem [2 pkt]
4. „Szlak Znakomitych Zakopiańczyków” w Zakopanem [2 pkt]

V.A.d. Eventy poza tematem szlaku

Regularne eventy (wybrane) o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe lub krajowe, odbywające się w przestrzeni szlaku (do 3, po 5 pkt):

1. Festiwal im. Jana Kiepury – Krynica-Zdrój (sierpień) [5 pkt]
2. Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziemi Górskich – Zakopane (sierpień) [5 pkt]
3. Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Zakopane (lipiec) [5 pkt]
4. Międzynarodowy Festiwal Dziecięcych Zespołów Regionalnych – Nowy Sącz (lipiec) [0 pkt]
5. Międzynarodowy Konkurs Gitarowy im. Czesława Drożdżewicza – Krynica-Zdrój [0 pkt]

Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie przynajmniej regionalne*, odbywające się w przestrzeni szlaku (do 3, po 3 pkt):

1. Dni Ziemi Makowskiej – Maków Podhalański (czerwiec) [0 pkt]
2. Festiwal Twórczości Chrześcijańskiej „Szukałem Was” – Zakopane (maj) [0 pkt]
3. Tydzień Kultury Beskidzkiej – Maków Podhalański (lipiec – sierpień) [0 pkt]

Suma punktów za podkategorię V.A.: 40 (maksymalna)

V.B. Pozostała oferta kulturowa na obszarze szlaku

V.B.a. Atrakcje kulturalne i rozrywka na szlaku

Funkcjonujące stałe placówki teatralne w miejscowościach (gminach) na szlaku (za pierwsze trzy obiekty, po 2 pkt):

1. Teatr Nowy w Nowym Sączu [2 pkt]
2. Teatr im. Stanisława Witkiewicza w Zakopanem [2 pkt]

Stała filharmonia w miejscowościach na szlaku:

Brak [0 pkt]

Stała oferta koncertów muzycznych (za pierwsze trzy obiekty, po 2 pkt):

1. Zakopane – Karczma Młyniska – Muzyczna Grota [2 pkt]
2. Zakopane – Kawiarnia Widokowa w Hotelu Logos [2 pkt]
3. Zakopane – Karczma pod Gontem [2 pkt]

Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach (gminach) szlaku (do 4 obiektów, po 1 pkt):

1. Nowy Sącz: „Kino Sokół” [1 pkt]
2. Nowy Sącz: Kino Helios [1 pkt]
3. Zakopane: kino „Giewont” [1 pkt]
4. Zakopane: „Kino Sokół” [1 pkt]

Kluby i inne miejsca wieczornej rozrywki, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do 4 obiektów, po 1 pkt):

1. Nowy Sącz – Kawiarnia Prowincjonalna [1 pkt]
2. Zakopane – Klub Le Scandale [1 pkt]
3. Zakopane – Karczma Młyniska – Muzyczna Grota [1 pkt]
4. Zakopane – Kawiarnia & Pub „Piekiełko” [1 pkt]

V.B.b. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

Ogrody zoologiczne, wieloprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech, po 2 pkt):

Brak [0 pkt]

Park narodowy z muzeum przyrodniczym na terenie gmin w przestrzeni szlaku (za każdą jednostkę po 4 pkt):

1. Tatrzański Park Narodowy z Muzeum Przyrodniczym TPN w Zakopane [4 pkt]

Park Krajobrazowy lub Park Kulturowy w gminach w przestrzeni szlaku (do trzech, po 2 pkt)*:

1. Popradzki Park Krajobrazowy [2 pkt]
2. Park Krajobrazowy Beskidu Małego [2 pkt]
3. Park Krajobrazowy Dolinki Krakowskie [2 pkt]
4. Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki w Zakopanem [0 pkt]

Rezerwat przyrody na terenie gmin w przestrzeni szlaku (do trzech, po 1 punkcie)**:

1. Rezerwat przyrody „Bór na Czerwonem” (gmina Nowy Targ) [0 pkt]
2. Rezerwat przyrody „Ostra Góra” (gmina Trzebinia) [0 pkt]
3. Rezerwat przyrody „Śnieżnica ” (gmina Dobra) [0 pkt]

Ogród botaniczny, palmiarnia, arboretum (za pierwsze dwa obiekty, po 2 pkt):

1. Górski Ogród Botaniczny w Zakopanem im. Mariana Raciborskiego Polskiej Akademii Nauk [2 pkt]

Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty, po 1 punkcie)

1. Trzebinia – Dwór Zieleniewskich [1 pkt]

Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa po 1 punkcie):

1. Nowy Sącz – Planty Miejskie [1 pkt]

Park miejski duży kultywowany bez obiektów sztuki (za pierwsze dwa po 1 punkcie):

1. Trzebinia – Park Miejski [1 pkt]
2. Zakopane – Park Miejski im. Marszałka Józefa Piłsudskiego [0 pkt]

Suma punktów za podkategorię V.B.: 20 (maksymalna)**V.C. Pozostała oferta turystyczna na obszarze szlaku****V.C.a. Miejsca aktywnego wypoczynku:**

Centra aktywnego wypoczynku [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 156] (do 3, po 2 pkt):

1. Nowy Sącz – Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji [2 pkt]
3. Trzebinia – Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji [2 pkt]
3. Zakopane – Centralny Ośrodek Sportu – Ośrodek Przygotowań Olimpijskich w Zakopanem ul. Bronisława Czecha 1, 34-500 Zakopane [2 pkt]

V.C.b. Inne atrakcje przyrodnicze:

Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie szlaku (3 punkty):

1. Beskid Makowski [3 pkt]
2. Beskid Niski [3 pkt]
3. Beskid Sądecki [3 pkt]
4. Beskidy Wyspowskie [3 pkt]
5. Tatry [3 pkt]

Jeziora (zdatne do kąpieli, dostępne) (za pierwsze dwa akweny, po 2 pkt):

Brak [0 pkt]

Pomniki przyrody (do dwóch na szlaku):

1. Zakopane – Pomnik Przyrody Las Chałubińskich [1 pkt]
2. Zakopane – grupa cisów przy ul. Krupówki [1 pkt]
3. Zakopane – aleja (jesiony, jawory, modrzewie) przy Al. Przewodników Tatrzańskich [<http://chronmydrzewa.pl/files/2011/07/Zakopane.pdf>] [0 pkt]

V.C.c. Pozostałe atrakcje turystyczne

Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na szlaku, po 1 pkt):

1. Wieża widokowa – Krynica-Zdrój, Słotwiny Arena (896 m n.p.m.) [1 pkt]
2. Wieża widokowa w Ogrodzie Jana Pawła II w Inwałd Parku [1 pkt]

Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami szlaku (za pierwszą ofertę 3 pkt):

1. Nowy Targ: Aeroklub Nowy Targ – oferta lotów turystycznych nad Kotliną Nowotarską z widokami na pasmo Tatr, Gorców i Pienin. [3 pkt]

Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z przynajmniej dwoma przystankami w miejscowościach szlaku* (za dwie pierwsze, po 3 pkt):

Brak [0 pkt]

Stała lub sezonowa regularna oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie, po 1 pkt):

Brak [0 pkt]

Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku, częściowo z nim zbieżne, łączące minimum dwie miejscowości szlaku, z wypożyczalnią rowerów (za pierwsze trzy, po 3 pkt):

1. Główny Karpacki Szlak Rowerowy (Krościenko nad Strwiążem – Komańcza – Muszyna – Nowy Sącz – Żywiec – Cieszyn; 621 km). Szlak łączący kilka miejscowości na szlaku: Tylicz, Krynica-Zdrój, Nowy Sącz, Myślenice. [3 pkt]

2. VeloMałopolska – szlak łączący kilka miejscowości na szlaku: **Trzebinie, Wadowice, Inwałd, Myślenice i Nowy Sącz. [3 pkt]**
Suma punktów za podkategorię V.C.: 20 (maksymalna)

V.D. Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną szlaku

V.D.a. Krzyżowanie się szlaków turystycznych

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy, po 5 pkt):

1. Szlak Cysterski – obiekty należące do obydwu szlaków: sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu i sanktuarium Matki Bożej Szczyrzyckiej w Szczyrzycu). **[5 pkt]**
2. Beskidzka Droga św. Jakuba – obiekty należące do obydwu szlaków: sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Nowym Sączu, sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Limanowej, sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Pasierbcu, sanktuarium Matki Bożej Szczyrzyckiej w Szczyrzycu, sanktuarium Matki Bożej Myślenickiej w Myślenicach, sanktuarium Pasyjno-Maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej, sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Wadowicach oraz sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Wadowicach). **[5 pkt]**
3. Międzynarodowa Trasa Pielgrzymkowa – Szlak Maryjny (*International Pilgrim's Route – St. Mary's Trail, Internationale Pilgerstraße – Marienweg*). Szlak łączy trzy narodowe sanktuaria maryjne: Jasną Górę w Polsce, Lewoczę na Słowacji oraz Mariazell w Austrii. Obiekty należące do obydwu szlaków: sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Trzebinie, sanktuarium Pasyjno-Maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej, sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu i sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na zakopiańskich Krzeptówkach. Szlak ten jednak należy uznać za szlak wirtualny, ze względu na brak koordynatora, a także brak oznakowania (za wyjątkiem tablic informacyjnych przy wybranych obiektach sakralnych). **[0 pkt]**

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy, po 3 pkt):

1. Szlak Architektury Drewnianej – obiekty należące do obu szlaków: kościół pw. św. Marcina Biskupa – sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Czarnym Potoku oraz kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Tyliczu **[3 pkt]**
2. Małopolski Szlak Papieski im. Jana Pawła II – obiekty należące do obu szlaków: sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu, sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Wadowicach, sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Wadowicach oraz sanktuarium Pasyjno-Maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej [<https://malopolska.szlaki.pttk.pl/995-pttk-malopolska-malopolski-szlak-papieski>]. **[3 pkt]**
3. Małopolska Trasa Światowego Dziedzictwa UNESCO – obiekt należący do obu szlaków: sanktuarium Pasyjno-Maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej [<https://www.visitmalopolska.pl/Strony/malopolska-trasa-unesco-28.aspx>]. **[3 pkt]**
4. Szlak Małopolska Romańska – obiekt należący do obu szlaków: kościół pw. św. Magdaleny i św. Mikołaja w Dziekanowicach. **[0 pkt]**
5. Szlak Sanktuariów Diecezji Tarnowskiej – sanktuaria należące do obu szlaków: Limanowa i Szczyrzyc. **[0 pkt]**
6. Szlak Papieski: Podhale – Orawa – Ziemia Jordanowska – sanktuaria należące do obu szlaków: Jordanów i Ludźmierz. **[0 pkt]**

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków (za pierwsze trzy*, po 2 pkt):

1. Krynicki Szlak Cerkwi Łemkowskich [0 pkt]
2. „Małopolska Trasa Smakoszy” [0 pkt]
3. Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej [0 pkt]
4. Szlak „Dwory Małopolski” [0 pkt]
5. Szlak Kuriersko-Przerzutowy w Beskidzie Sądeckim [0 pkt]
6. Szlak „Lotnicze Ślady w Karpatach” [0 pkt]
7. Szlak „Małopolska Wieś Pachnąca Ziołami” [0 pkt]
8. Szlak Oscypkowy [0 pkt]

V.D.b. Duże miasta na szlaku

Miasta liczące 100–250 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku (za każde do trzech, po 3 pkt): brak [0 pkt]

Miasta liczące 50–100 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku (za każde do trzech, po 1 pkt): Nowy Sącz [1 pkt]

Suma punktów za podkategorię V.D.: 20 pkt (maksymalna)

Suma punktów za kategorię V: 100 (maksymalna)

KATEGORIA VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna

Zgodnie z kryteriami zaproponowanymi przez Mikos v. Rohrscheidta ofertę noclegową oceniono w odniesieniu do jej różnorodności – od najwyższych kategorii hoteli, poprzez pensjonaty, hostele, szkolne schroniska młodzieżowe po gospodarstwa agroturystyczne, zaś obiekty gastronomiczne zostały oceniane pod kątem ofert kuchni tematycznej, kuchni tradycyjnej oraz regionalnej [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 158].

Dane do oceny potencjału turystyczno-kulturowego w tej kategorii pochodzą z: Centralnego Wykazu Obiektów Hotelarskich zamieszczonego na portalu Ministerstwa Sportu i Turystyki [<https://turystyka.gov.pl/cwoh/index>] i portalu Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych [<http://www.ptsm.org.pl/>], portali przewoźników publicznych, oficjalnych portali internetowych obiektów noclegowych i gastronomicznych. Dane te zostały weryfikowane w trakcie badań terenowych prowadzonych na szlaku.

VI.A. Baza noclegowa na szlaku:

Obiekty noclegowe poszczególnych klas w trzech wyznaczonych miejscowościach, lub położonych poza nimi, lecz w promieniu 15 km od ich centrum (w sumie do 3 obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii, po 2 punkty za każdy). Do badania wyznaczono miejscowości (i najbliższą okolicę) w których znajdują się obiekty kluczowe małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”:

- miasto Kalwaria Zebrzydowska i gminę miejsko-wiejską Kalwaria Zebrzydowska dla sanktuarium Pasyjno-Maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej,
- miasto Wadowice i gminę miejsko-wiejską Wadowice dla sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Wadowicach,
- miasto Zakopane i gminę miejską Zakopane dla sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na Krzeptówkach w Zakopanem.

Hotele:

- Hotele kategorii 5*****:

Brak hotelu tej kategorii w promieniu 15 km od Kalwarii Zebrzydowskiej [0 pkt]

Brak hotelu tej kategorii w promieniu 15 km od Wadowic [0 pkt]

Zakopane: „Rezydencja Nosalowy Dwór” [2 pkt]

– Hotele kategorii 4****:

Brak hotelu tej kategorii w promieniu 15 km od Kalwarii Zebrzydowskiej [0 pkt]

Wadowice: Młyn Jacka Hotel & Spa [2 pkt]

Zakopane: Hotel Crocus [2 pkt]

– Hotele kategorii 3***:

Kalwaria Zebrzydowska: Hotel Barka [2 pkt]

Wadowice: Hotel Badura [2 pkt]

Zakopane: Hotel „Foluszowy Potok” [2 pkt]

– Hotele kategorii 2**:

Brak hotelu tej kategorii w promieniu 15 km od Kalwarii Zebrzydowskiej [0 pkt]

Brak hotelu tej kategorii w promieniu 15 km od Wadowic [0 pkt]

Zakopane: Hotel Helios [2 pkt]

– Hotele kategorii 1*:

Brak hotelu tej kategorii w promieniu 15 km od Kalwarii Zebrzydowskiej [0 pkt]

Brak hotelu tej kategorii w promieniu 15 km od Wadowic [0 pkt]

Zakopane: Hotel Górski PTTK Kalatówki [2 pkt]

Hostele:

Brak hostelu w promieniu 15 km od Kalwarii Zebrzydowskiej [0 pkt]

Wadowice: Hostel Laskowiec [2 pkt]

Zakopane: Target Hostel Zakopane [2 pkt]

Pensjonaty:

Kalwaria Zebrzydowska: Krakowska 19. Pensjonat [2 pkt]

Wadowice: Gościniec „Grek Zorba” & Pokoje Gościnne „Skansen” [2 pkt]

Zakopane: Pensjonat Halny [2 pkt]

Schroniska turystyczne lub młodzieżowe:

Brak schroniska w promieniu 15 km od Kalwarii Zebrzydowskiej [0 pkt]

Brak schroniska w promieniu 15 km od Wadowic [0 pkt]

Zakopane: Schronisko Młodzieżowe PTSM Szarotka [2 pkt]

Inne nieskategoryzowane stałe usługi noclegowe:

Kalwaria Zebrzydowska: Dom Pielgrzyma [2 pkt]

Wadowice: Apartamenty w Wadowicach II [2 pkt]

Zakopane: Willa Tatiana [2 pkt]

Gospodarstwa agroturystyczne:

Kalwaria Zebrzydowska: Kruk Rozalia [2 pkt]

Wadowice: Willa Twins w Tomicach [2 pkt]

Zakopane: Agroturystyka u Tyłki [2 pkt]

Suma punktów za podkategorię VI.A. – 40 (z 60 możliwych)

VI.B. Restauracje i inne obiekty gastronomiczne

Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach szlaku (do 5 lokali, po 4 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska – sanktuarium Pasyjno-Maryjne: bezpośrednio przy sanktuarium funkcjonuje restauracja klasztorna. **[4 pkt]**
2. Ludźmierz – sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala: bezpośrednio przy sanktuarium funkcjonuje jadalnia. **[4 pkt]**
3. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy: przy Placu Jana Pawła II funkcjonuje Karczma Paradise. **[4 pkt]**
4. Szczyrzyc – Sanktuarium Matki Bożej Szczyrzyckiej – Matki Pokoju i Dobroci: bezpośrednio przy sanktuarium funkcjonuje restauracja regionalna „Marysia”. **[4 pkt]**

Dodatek za kuchnię tematyczną (danie związane z tematem szlaku), jeśli jest oferowana w wymienionych restauracjach przy obiektach (do pięciu lokali, po 2 pkt za obiekt):

Brak oferty kulinarnej, która mogłaby być uznana za zbieżną z tematem Szlaku Maryjnego **[0 pkt]**

Inne restauracje z kuchnią regionalną w miejscowościach przy szlaku* (do 5, po 2 pkt):

1. Zakopane: Restauracja „Bąkowa Zohylina – Wyżnio” **[2 pkt]**
2. Zakopane: „Karcma Po Zbóju” **[0 pkt]**
3. Zakopane: Restauracja „Watra” **[0 pkt]**
4. Zakopane: Restauracja „Karcma Zapiecek” **[0 pkt]**
5. Zakopane: Restauracja „Karczma Bacówka” **[0 pkt]**

Restauracje z kuchnią tradycyjną w miejscowościach przy szlaku** (do 5, po 1 pkt):

1. Nowy Sącz: Restauracja „Manufaktura – Grill House” **[0 pkt]**
2. Zakopane: Restauracja Villa Toscana **[0 pkt]**
3. Zakopane: Restauracja Kolorowa **[0 pkt]**
4. Zakopane: Restauracja Dwór Ślebody **[0 pkt]**
5. Zakopane: Gospoda Kolibecka **[0 pkt]**

Inne restauracje w miejscowościach przy szlaku*** (do 5, po 1 pkt):

1. Nowy Sącz: Restauracja Ratuszowa **[0 pkt]**
2. Trzebinia: „Stary Młyn” **[0 pkt]**
3. Trzebinia: Restauracja Hotel Dwór Zieleniewskich **[0 pkt]**
4. Trzebinia: Restauracja Parkowa **[0 pkt]**
5. Zakopane: Karczma Sabała **[0 pkt]**

Dodatkowe punkty za każdą z wymienionych restauracji, czynną dłużej niż do 22.00 (po 1 punkcie za każdą restaurację):

1. Nowy Sącz: Restauracja „Manufaktura – Grill House” **[1 pkt]**
2. Zakopane: Restauracja „Bąkowa Zohylina – Wyżnio” **[1 pkt]**
3. Zakopane: „Karcma Po Zbóju” **[1 pkt]**
4. Zakopane: Restauracja „Watra” **[1 pkt]**
5. Zakopane: Restauracja „Karcma Zapiecek” **[1 pkt]**
6. Zakopane: Restauracja „Karczma Bacówka” **[1 pkt]**
7. Zakopane: Restauracja Villa Toscana **[1 pkt]**
8. Zakopane: Restauracja Kolorowa **[1 pkt]**
9. Zakopane: Karczma Sabała **[1 pkt]**
10. Zakopane: Restauracja Dwór Ślebody **[1 pkt]**
11. Zakopane: Gospoda Kolibecka **[1 pkt]**

Dodatkowe punkty za regularną ofertę kulturalną niezwiązaną z tematem szlaku lub jego obiektów w każdej z wymienionych restauracji przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną albo za ofertę związaną z tematem szlaku, lecz nieregularną (do 5 restauracji – po 1 punkcie):

1. Zakopane: Restauracja „Bąkowa Zohylina – Wyźnio” – muzyka góralska na żywo od 19:00 do 23:00 [1 pkt]
2. Zakopane: „Karcma Po Zbóju” – muzyka góralska [1 pkt]
3. Zakopane: Restauracja „Watra” – regularna oferta koncertów muzycznych [1 pkt]
4. Zakopane: Restauracja „Karcma Zapiecek” – koncerty kapel góralskich [1 pkt]
5. Zakopane: Restauracja „Karczma Bacówka” – koncerty kapel góralskich [1 pkt]

Suma punktów za podkategorię VI.B.: 34 (z 60 możliwych)

VI.C. Komunikacja

VI.C.a. Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku):

Obiekty kluczowe położone w odległości do 50 km od lotniska międzynarodowego (za pierwsze dwa obiekty po 5 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne – 34 km od Międzynarodowego Portu Lotniczego im. Jana Pawła II Kraków-Balice. [5 pkt]
2. Wadowice – Bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy – 46 km od Międzynarodowego Portu Lotniczego im. Jana Pawła II Kraków-Balice. [5 pkt]

Obiekty kluczowe położone w odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej (za pierwsze dwa obiekty po 5 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska – Sanktuarium Pasyjno-Maryjne – w odległości 20 km od zjazdu z drogi ekspresowej S7 [<https://www.gddkia.gov.pl>]. [5 pkt]

Przebieg dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do 2 dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do 5 dróg na cały szlak po 2 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska:
 - DK 52 – trasa drogi krajowej nr 52: Cieszyn – Wadowice – Kalwaria Zebrzydowska [2 pkt]
 - Głogoczów.
2. Wadowice:
 - DK 52 – trasa drogi krajowej nr 52: Cieszyn – Wadowice [2 pkt] – Kalwaria Zebrzydowska – Głogoczów.
 - DK 28 – trasa drogi krajowej nr 28: Zator – Wadowice [2 pkt] – Zembrzyce – Jordanów – Nowy Sącz – Sanok – Bircza – Przemyśl – Medyka – przejście graniczne z Ukrainą.

3. Zakopane:

- DK 47 – trasa drogi krajowej nr 47: Rabka-Zdrój – Zakopane [2 pkt]

Duże dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za pierwsze dwa po 3 pkt):

1. Zakopane [3 pkt]
2. Wadowice [3 pkt]

Pozostałe dworce kolejowe* w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska Lanckorona [0 pkt]

Dworce autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 pkt):

1. Wadowice [2 pkt]
2. Zakopane [2 pkt]

Przystanki* autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 1 pkt):

1. Kalwaria Zebrzydowska [0 pkt]

VI.C.b. Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

Stała linia kolejowa, autobusowa lub mikrobusowa łącząca przynajmniej cztery obiekty szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe (za pierwsze 3 linie po 5 punktów):

1. Linia kolejowa nr 117 Kalwaria Zebrzydowska Lanckorona – Bielsko Biała łącząca dwie miejscowości z obiektami kluczowymi (Wadowice i Kalwarię Zebrzydowską), a także miejscowości z innymi obiektami przy szlaku Inwałd i Wadowice (sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej). [5 pkt]
2. Linia autobusowa Bus Janiso łącząca dwie miejscowości z obiektami kluczowymi (Wadowice i Kalwarię Zebrzydowską), a także miejscowości z innymi obiektami przy szlaku Inwałd i Wadowice (sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej). [5 pkt]
3. Linia autobusowa Bus Janiso łącząca dwie miejscowości z obiektami kluczowymi (Wadowice i Kalwarię Zebrzydowską), a także miejscowości z innymi obiektami przy szlaku Inwałd i Wadowice (sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej) [5 pkt]

Suma punktów za podkategorię VI.C.: 48 (z 80 możliwych)

Suma punktów za kategorię VI: 122 (z 200 możliwych)

Łączna suma punktów za wszystkie kategorie (I-VI): 736 (z 1000 możliwych)

Tab. 1. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”

Kategoria	Podkategorie	Punkty uzyskane	Maks. liczba możliwych punktów
Kategoria I: Organizacja szlaku	A. Tematyzacja szlaku	50	50
	B. Oznaczenie szlaku	5	50
	C. Koordynacja szlaku	20	50
	D. Dostępność obiektów	33	50
	Suma: cała kategoria:	108	200
Kategoria II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	A. Autentyczność obiektów	40	40
	B. Zwartość szlaku	5	15
	C. Liczba obiektów	15	15
	D. Własna usługa transportowa	0	15
	E. Stan utrzymania obiektów	15	15
	Suma: cała kategoria:	75	100
Kategoria III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	A. Znaczenie kulturowe zgodne z tematem szlaku	56	60
	B. Eventy zgodne z tematyką	40	40
	C. Dodatkowe atrakcje tematyczne	15	20

	D. Znaczenie historyczne	20	20
	E. Znaczenie biograficzne	20	20
	F. Znaczenie religijne	0	20
	G. Znaczenie: inne typy turystyki kulturowej	20	20
	H. Znaczenie: grupy etniczne	8	20
	I. Dodatek: oferta obiektów	30	30
	J. Dodatek: obiekty unikalne	50	50
	Suma: cała kategoria:	259	300
Kategoria IV: Obsługa własna szlaku	A. Promocja szlaku	45	45
	B. Oferty wypraw	19	20
	C. Oferta pakietowa	8	20
	D. Inne elementy obsługi turystycznej	0	15
	Suma: cała kategoria:	72	100
Kategoria V: Pozostała oferta turystyczna szlaku	A. Inna turystyczno-kulturowa	40	40
	B. Inna kulturowa, przyrodnicza	20	20
	C. Inna turystyczna	20	20
	D. Pozostałe czynniki	20	20
	Suma: cała kategoria:	100	100
Kategoria VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. Noclegi	40	60
	B. Gastronomia	34	60
	C. Komunikacja	48	80
	Suma: cała kategoria:	122	200
Suma dla wszystkie kategorie:		736	1000

8. Interpretacja wyników waloryzacji dla małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”

Przeprowadzona waloryzacja małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” metodą opracowaną przez A. Mikos von Rohrscheidt wykazała, że badany odcinek szlaku zgodnie z osiągniętą punktacją ogólną (**736 pkt**) należy zakwalifikować jako **szlak o dużym potencjale turystycznym**²⁹. Dla porównania, waloryzowanym odcinkom szlaków pielgrzymkowych do Santiago de Compostela – Drogi św. Jakuba przypisano następującą liczbę punktów: 499 pkt – Lwowskiej Drodze św. Jakuba *Via Regia* [Mróz, 2019], 548 pkt – Wielkopolskiej Drodze św. Jakuba [Cerkaski, 2012]; 598 pkt – zachodniopomorskiemu odcinkowi Pomorskiej Drogi św. Jakuba [Duda, 2014]; 627 pkt – Drodze św. Jakuba *Camino Polaco* (odcinek „Suwalszczyzna” oraz „Warmia i Mazury”: Dusznica – Olsztyn) [Mróz, 2018] oraz 704 pkt – Małopolskiej Drodze św. Jakuba [Mróz, 2017].

Szczegółowa interpretacja wyników dla poszczególnych kategorii waloryzacji przedstawia się następująco. W kategorii I oceniano organizację i koordynację szlaku,

²⁹ Mikos v. Rohrscheidt ustalił „dla całej skali oceny wynoszącej 1000 pkt równy podział (ze skokami co 125 pkt) na osiem przedziałów, odpowiadających wielkości potencjału turystycznego dla szlaków. Dla kolejnych przedziałów przyjęte zostały następujące określenia klasyfikacyjne: 876–1000 pkt – szlak tematyczny o wielkim potencjale turystycznym; 751–875 pkt – szlak tematyczny o wybitnym potencjale turystycznym; 626–750 pkt – szlak tematyczny o dużym potencjale turystycznym; 501–625 pkt – szlak tematyczny o znaczącym potencjale turystycznym; 376–500 pkt – szlak tematyczny o średnim potencjale turystycznym; 251–375 pkt – szlak tematyczny o niewielkim potencjale turystycznym; 126–250 pkt – szlak tematyczny o małym potencjale turystycznym; 0–125 pkt – szlak tematyczny o znikomym potencjale turystycznym”. [w:] Mikos v. Rohrscheidt A., *Regionalne szlaki tematyczne...*, dz. cyt., s. 164.

zgodność poszczególnych obiektów z tematem szlaku, a także dostępność poszczególnych obiektów małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”. W sumie, **w kategorii I** przypisano badanemu odcinkowi szlaku **108 pkt** (na 200 możliwych), co klasyfikuje go jako **szlak realny**. Według Mikos v. Rohrscheidt, liczba i rozkład punktów oznacza, że istnieją na tyle duże braki w odniesieniu do przynajmniej dwóch z czterech zastosowanych w tej kategorii kryteriów, że nie może być uznany za w pełni dostępny dla zwiedzających lub faktycznie koordynowany lub wystarczająco tematyzowany lub też w pełni oznaczony w terenie, aby mógł uchodzić za produkt w pełni rozwinięty [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 164]. Najslabiej oceniona w tej kategorii było oznaczenie szlaku – zaledwie 5 pkt na 50 możliwych. Obecnie – stan na dzień 1 lutego 2019 r. – Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” nie został oznakowany w przestrzeni geograficznej zarówno województwa małopolskiego, jak i województwa podkarpackiego oraz Kraju Preszowskiego. Nie zostało wykonane również oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku, a także oznaczenie przebiegu szlaku w systemie nawigacji satelitarnej lub w innych elektronicznych systemach prowadzenia ruchu. Na podkreślenie zasługuje wysoka ocena tematyzacji szlaku – 46 pkt na 50 możliwych, a także dobra dostępność obiektów szlaku.

W kategorii II (ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku) badany małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” został oceniony na **75 punktów ze 100 możliwych**, co oznacza, że jest to **szlak o średniej atrakcyjności turystycznej** [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 165]. Wszystkie 22 obiekty na szlaku mają charakter autentyczny, a ich stan utrzymania jest zadawalający. Kluczowe znaczenie w obniżeniu atrakcyjności turystycznej szlaku – według metody Mikos v. Rohrscheidt – miał brak regularnej usługi transportowej zgodny z przebiegiem szlaku, a więc „możliwości skorzystania ze środków transportu publicznego kołowego lub szynowego albo środków transportu dostępnych w ramach odpowiadającej im oferty prywatnej, kursujących z częstotliwością minimum 2 razy dziennie w obu kierunkach przez przynajmniej 250 dni w roku (dla oferty całorocznej) lub przez minimum 120 dni w roku w zwartym okresie sezonu turystycznego (dla oferty sezonowej)” [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 144]. W przypadku badanego odcinka małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego nie funkcjonują połączenia transportu publicznego pomiędzy wybranymi obiektami – brakuje usługi transportowej pomiędzy Trzebiną a Wadowicami, Jordanowem a Ludźmierzem, Ludźmierzem a Zakopanem oraz Zakopanem a Wiktorówkami (w tym przypadku znaczenie ma lokalizacja sanktuarium na Wiktorówkach). Zdaniem autora prezentowanego opracowania, w przypadku szlaku o charakterze pielgrzymkowym, z stosunkowo dużym rozproszeniem sanktuariów w przestrzeni geograficznej i ich lokalizacją w małych ośrodkach (np. Ludźmierz, Dobra, Tylicz, Wiktorówki), funkcjonowanie regularnej całorocznej lub sezonowej usługi transportowej łączącej bezpośrednio ponad 80% kolejnych obiektów szlaku jest wręcz niemożliwe. Kwestia regularnej komunikacji wydaje się także nie być pierwszoplanową, zwłaszcza przy stale rosnącym współczynniku liczby aut na 1000 mieszkańców, który wynosi obecnie w Polsce 571 samochodów na 1000 mieszkańców [<https://www.polskieradio.pl/>].

W kategorii III – decydującej o turystyczno-kulturowym potencjale szlaku – małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” otrzymał **259 punktów na 300 możliwych**, co plasuje go w grupie szlaków o **wybitnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej i wybitnej koncentracji na deklarowanej tematyce** [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 166]. Bardzo wysoka ilość punktów przypisanych w tej kategorii wynika głównie z położenia przy szlaku obiektów o znaczeniu międzynarodowym – Sanktuarium Pasyjno-Maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej nazywanego „Polską Jerozolimą” i ośrodka wpisanego w 1999 r. na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO oraz Bazyliki Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Wadowicach zaliczanej do

najważniejszych ośrodków pielgrzymkowych w Europie, które odwiedza w ostatnich latach około ćwierć miliona pielgrzymów i turystów z ponad 120 krajów świata. Przy badanym odcinku Szlaku Maryjnego znajduje się sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem-Krzepiówkach – najważniejszy ośrodek kultu Fatimskiej Pani w Europie Środkowo-Wschodniej, a uchwałą Konferencji Episkopatu Polski z 14 marca 2018 r. ustanowione Sanktuarium Narodowym. Na terenie gminy Nowy Targ, przez którą przebiega Szlak Maryjny znajduje się kościół pw. św. Michała Archanioła w Dębnie, który został w 2003 r. wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Co najmniej ponadregionalną rangę mają wielodniowe, regularne eventy związane z tematem szlaku, przede wszystkim Misteria Męki Pańskiej i wielki odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kalwarii Zebrzydowskiej (wydarzenia o zasięgu międzynarodowym), a także Wielki Odpust Maryjny w sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Limanowej, odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu oraz odpust ku czci Matki Bożej Pocieszenia w Pasierbcu. Na uwagę zasługują także jednodniowe wydarzenia i uroczystości religijne w pozostałych sanktuariach – m.in. Czuwania Fatimskie w sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem Krzepiówkach, Dożynki Podhalańskie oraz Wiosenne i Jesienne Święto Bacowskie w sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu. W Nowym Sączu znajduje się ohel z grobem Chaima Halberstama – miejsce, które przed wybuchem II wojny światowej było jednym z najważniejszych pielgrzymkowych ośrodków chasydzkich na ziemiach II Rzeczypospolitej. Obiekty położone przy badanym odcinku szlaku mają także duże znaczenie dla turystyki muzealnej i turystyki kulinarnej. Wysoko zostało ocenione również znaczenie historyczne i biograficzne obiektów szlaku, głównie ze względu na związki ze św. Janem Pawłem II. Na podkreślenie zasługuje także wysoka ocena oferty obiektów w zakresie przewodnictwa oraz własnego materiału informacyjnego.

Dobrze wypada również ocena szlaku pod kątem działań promocyjnych i obsługi własnej (**kategoria IV**). W tym przypadku małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” uzyskał **72 punktów** na 100 możliwych, co kwalifikuje go do **szlaku z dostatecznym poziomem usług turystycznych i znaczną aktywnością autopromocyjną** [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 169]. Bardzo dobrze należy ocenić informację i promocję szlaku, który posiada własny, aktualizowany portalu internetowy, prowadzony również w języku angielskim, hiszpańskim, niemieckim i słowackim. Wersje obcojęzyczne funkcjonują również na portalach internetowych czterech sanktuariów przy szlaku (Kalwaria Zebrzydowska, Wadowice, Dziekanowice, Szczyrzyc). W 2018 r. Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie wydał przewodnik po szlaku (Mróz F., *Szlak Maryjny – Światło ze Wschodu. Przewodnik*, Kraków 2018). Dostępne są również liczne publikacje książkowe, przewodnikowe i albumowe po obiektach przy szlaku. Ogólną ocenę w tej kategorii obniża brak dodatkowych elementów obsługi turystycznej, jak np. działanie własnej organizacji turystycznej, czasopisma na temat szlaku czy istnienia uprawnień przewodnickich.

W kategorii V (ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku) oceniany odcinek Szlaku Maryjnego uzyskał maksymalną liczbę 100 punktów, co klasyfikuje go jako **szlak o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólnoturystycznym** [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 170]. Wpływ na tak wysoką ocenę ma przebieg szlaku obszary z bogatą ofertą turystyczną, kulturową i rekreacyjną dla różnych form turystyki. Rangę szlaku podwyższają w tym zakresie regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe lub krajowe, odbywające się w przestrzeni szlaku (m.in. Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziemi Górskich w Zakopanem, Festiwal im. Jana Kiepury – Krynica-Zdrój), a także funkcjonujące w Zakopanem i Nowym Sączu teatry, centra aktywnego wypoczynku oraz ośrodki z stałą ofertą koncertów muzycznych. Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu”

przebiega na terenie Małopolski przez obszary o wysokich walorach przyrodniczych, objętych formami ochrony przyrody – a więc przez obszar Tatrzańskiego Parku Narodowego oraz teren trzech parków krajobrazowych (Popradzki Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Beskidu Małego oraz Park Krajobrazowy Dolinki Krakowskie). W przestrzeni szlaku znajdują się także rezerваты przyrody oraz wiele pomników przyrody.

Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” krzyżuje się także z siecią innych szlaków kulturowych, których część ma status Europejskich Szlaków Kulturowych (Szlak Cysterski, *Via Regia*, Droga św. Jakuba), a także z szlakami kulturowym o zasięgu regionalnym – m.in.: Szlakiem Architektury Drewnianej, Małopolskim Szlakiem Papieskim im. Jana Pawła II, Szlakiem Papieskim: Podhale – Orawa – Ziemia Jordanowska, Szlak Małopolska Romańska, Szlakiem Sanktuariów Diecezji Tarnowskiej, Krynickim Szlakiem Cerkwi Łemkowskich, Szlakiem Frontu Wschodniego I Wojny Światowej oraz Szlakiem Oscypkowym. Najslabiej kategorii V została oceniony zakres „Duże miasta na szlaku”, bowiem na badanym odcinku szlaku jedynym miastem liczącym ponad 50 tys. mieszkańców jest Nowy Sącz, brakuje natomiast miast powyżej 100 tys. mieszkańców.

Ogólna ocena bazy noclegowej w trzech wyznaczonych miejscowościach z obiektami kluczowymi szlaku (Kalwaria Zebrzydowska, Wadowice i Zakopane) lub położonych poza nimi, lecz w promieniu 15 km od ich centrum, a także ocena bazy gastronomicznej wypadła dobrze. **W ramach kategorii VI** (Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna) małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” uzyskał **122 punkty** (na 200 możliwych) – co oznacza, że jest to **szlak z średnio rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce** [Mikos v. Rohrscheidt, 2010: 172]. To zakwalifikowanie jest rezultatem przede wszystkim wysokiego stopnia zagospodarowania turystycznego Zakopanego oraz dostępności komunikacyjnej obiektów kluczowych szlaku. Ocenę w zakresie bazy noclegowej obniża brak hoteli niższej kategorii (* i **) oraz schronisk młodzieżowych w Kalwarii Zebrzydowskiej i Wadowicach (oraz w promieniu 15 km od tych miast). Brakuje także oferty kulinarnej, która mogłaby być uznana za zbieżną z tematem Szlaku Maryjnego.

9. Atuty i mankamenty małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” – ocena oparta na wynikach waloryzacji oraz własnych obserwacjach

9.1. Mocne strony szlaku

Transgraniczny Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” („Svätomariánska pút’ – Svetlo z východu”) wpisuje się sieć szlaków pielgrzymkowych i kulturowych na Pograniczu Polsko-Słowackim. Szlak powstał w 2018 r., w ramach projektu realizowanego w Programie Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska – Słowacja 2014–2020. Celem projektu było stworzenie oraz promocja transgranicznego szlaku pielgrzymkowego wiodącego po polskich i słowackich ośrodkach kultu maryjnego, a poprzez ten szlak intensyfikacja turystyki kulturowej (zwłaszcza turystyki religijnej) i rozwój infrastruktury turystycznej na Pograniczu Polsko-Słowackim. Formalnie na całym Szlaku Maryjnym „Światło ze Wschodu” znajduje się 28 ośrodków pielgrzymkowych, w tym 21 na terenie Polski oraz 7 sanktuariów w Kraju Preszowskim. W sieć małopolskiego odcinka szlaku, obok 11 formalnie objętych projektem sanktuariów maryjnych (Dziekanowice, Limanowa, Ludźmierz, Kalwaria Zebrzydowska, Nowy Sącz, Pasierbiec, Szczyrzyc, Trzebinia, Wadowice, Wiktorówki i Zakopane-Krzepiówki, włączono – po konsultacjach z małopolskimi koordynatorami szlaku – także 11 sanktuariów maryjnych funkcjonujących na terenie małopolskich powiatów objętych Programem Interreg V-A Polska – Słowacja 2014–2020, a więc maryjne *loca sacra* w Czarnym Potoku, Dobrej, Inwałdzie, Jordanowie, Krynicy-Zdroju, Makowie Podhalańskim, Myślenicach, Płokach, Tyliczu, Wadowicach (sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej) i w Zakopanem (sanktuarium Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik na Olczy).

Atutem badanego odcinka Szlaku Maryjnego jest międzynarodowa ranga obiektów kluczowych. Sanktuarium Pasyjno-Maryjne w Kalwarii Zebrzydowska, sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Wadowicach oraz sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej zaliczane są w literaturze przedmiotu do najważniejszych centrów pątniczych w Europie. Zabytkowy, manierystyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej został w 1999 r. wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, a w 2000 r. na listę Pomników Historii. Wartość kulturową badanego odcinka podnosi także znajdujący się na terenie gminy Nowy Targ kościół pw. św. Michała Archaniola w Dębnie, wpisany w 2003 r. na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.

Dużym atutem szlaku jest pełna zgodność 22 obiektów z deklarowanym tematem szlaku, a także, że wszystkie obiekty uwzględnione w ocenie są autentyczne, czyli nie stanowią wtórnych kreacji na potrzeby szlaku. Większość obiektów jest położona bezpośrednio lub w bliskim sąsiedztwie od ośrodków o dużej lub znacznej recepcji turystycznej (Inwałd, Kalwaria Zebrzydowska, Kraków, Nowy Sącz, Stary Sącz, Wadowice, Zakopane). Większość sanktuariów przy szlaku (90,9%) posiada dostępność pełną.

Niemal wszystkie sanktuaria (na analizowanym odcinku szlaku) są związane z ks. Karolem Wojtyłą – św. Janem Pawłem II. Największą znaczenie w tych związkach ze św. Papieżem Polakiem mają sanktuaria w Wadowicach, Kalwarii Zebrzydowskiej, Ludźmierzu, Trzebini, Zakopanem i na Wiktorówkach.

Warto podkreślić, że w grupie analizowanych ośrodków aż 15 sanktuariów maryjnych szczyty się posiadaniem wizerunku Matki Bożej koronowanego na prawie papieskim – a więc koronacją wizerunku bezpośrednio przez papieża lub „w imieniu i powagą papieża” po otrzymaniu stosownego zezwolenia od Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, a dwa sanktuaria posiadają wizerunek Najświętszej Maryi Panny koronowany na prawie biskupim (ryc. 1).

Za kolejny atut szlaku należy uznać bardzo dobrą koordynację szlaku, którą podejmuje Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie we współpracy z duszpasterzami parafii, przez które przebiega szlak. Koordynator szlaku prowadzi własny, aktualizowany portal internetowy szlaku (wersje w języku angielskim, hiszpańskim, niemieckim i słowackim). Zdecydowana większość sanktuariów przy szlaku została opisana i zaprezentowana w szeregu publikacji książkowych, przewodnikowych i albumowych. Usługi stałego przewodnika obiektowego w języku polskim oraz w minimum dwóch językach obcych są w ofercie obiektów kluczowych szlaku.

Bardzo ważnym atutem małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” jest atrakcyjność turystyczna przestrzeni geograficznej (przestrzeni turystycznej i przestrzeni sakralnej) przez którą oznakowano szlak. Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie szlaku (Beskid Makowski, Beskid Niski, Beskid Sądecki, Beskidy Wyspowsy i Tatry) to obszary o wysokich walorach krajobrazowych. Ogromnym atutem przyrodniczym szlaku jest także jego przebieg przez obszar Tatrzańskiego Parku Narodowego oraz teren trzech parków krajobrazowych (Popradzki Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Beskidu Małego oraz Park Krajobrazowy Dolinki Krakowskie). W przestrzeni szlaku znajdują się także rezerваты przyrody oraz wiele pomników przyrody.

Mocną stroną badanego odcinka szlaku są regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe lub krajowe, odbywające się w przestrzeni szlaku. Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” krzyżuje się z siecią innych szlaków kulturowych, w tym także Europejskich Szlaków Kulturowych, a więc Szlaku Cysterskiego, *Via Regia* i Drogą św. Jakuba.

9.2. Słabe strony szlaku

Najpoważniejszym mankamentem badanego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” jest brak oznakowania szlaku w przestrzeni geograficznej województwa małopolskiego (szlak nie został oznakowany również na terenie województwa podkarpackiego oraz Kraju Preszowskiego). Do dnia 1 lutego 2019 r. nie zostało wykonane również oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku, a także oznaczenie przebiegu szlaku w systemie nawigacji satelitarnej lub w innych elektronicznych systemach prowadzenia ruchu.

Jednym z mankamentów badanego szlaku należy także jego znaczna rozległość – między sanktuarium w Trzebini a sanktuariami w Wadowicach, oraz sanktuarium w Nowym Sączu a sanktuarium w Krynicy-Zdroju odległość przekracza powyżej 30 km – oznacza to istotne przerwanie ciągłości szlaku.

Koordinator małopolskiego odcinka szlaku – Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie ze względu, że jest samorządową jednostką kultury województwa małopolskiego, nie może oferować pakietów turystycznych w zakresie oferty szlaku – a więc organizować komercyjnych wycieczek po szlaku, komercyjnych mikroeventów związanych z tematyką szlaku, a także oferować komercyjnych usług przewodnickich po szlaku. W przyszłości planowane jest powołanie odrębnego podmiotu zajmującego się organizacją i obsługą ruchu turystycznego w przestrzeni szlaku, współpracą z touroperatorami i tworzeniem produktów turystycznych w ramach szlaku.

10. Postulaty w zakresie modyfikacji i rozwijania oferty szlaku

Przeprowadzona bonitacja punktowa małopolskiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” pozwoliła wykazać mocne i słabe strony całego szlaku, jego atrakcyjność turystyczną, koordynację, a także braki. Mankamenty wynikają przede wszystkim z braku oznakowania szlaku w przestrzeni geograficznej Małopolski, Podkarpacia i Kraju Preszowskiego. Konieczne jest zatem oznakowanie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych, a także oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku. Doskonałym przykładem w zakresie bardzo dobrego oznakowania szlaku kulturowego w województwie małopolskim – zarówno na trasie, jak i przy obiektach należących do szlaku – jest Szlak Architektury Drewnianej. Aby Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” był szlakiem żywym, muszą zostać poczynione dalsze działania promocyjne, edukacyjne i informacyjne. Bardzo ważne w tym zakresie są warsztaty, prelekcje, wykłady i wystawy na temat szlaku. Należy kontynuować współpracę z kustoszami – duszpasterzami w sanktuariach należących do szlaku w zakresie rozwijania oferty kulturowej i turystycznej obiektów, organizacji wydarzeń kulturalnych związanych ze szlakiem, a tym samym zwiększania atrakcyjności turystycznej obiektów i szlaku. Istotna jest także poprawa faktycznej dostępności wszystkich obiektów należących do szlaku.

Wysoko należy ocenić działanie aktualizowanego portalu internetowego szlaku (<http://www.szlak.maryjny.pl>), należy jednak zatroszczyć się, aby witryna ta była stale aktualizowana i rozszerzana o nowe treści. Należy zadbać również, aby samodzielne strony internetowe obiektów należących do szlaku, zawierały link łączący z głównym portalem internetowym szlaku.

Warto w przyszłości wykorzystać i prezentować projekty wykonane przez Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie, a więc dwie tematyczne wystawy oraz wielkoformatowe projekcje multimedialne – łączące światło, obraz i dźwięk na temat poszczególnych obiektów szlaku. Pierwsze dobre praktyki w tym zakresie zostały już poczynione – jak choćby prezentacja wystawy tematycznej w sanktuarium Matki Bożej Myślenickiej w Myślenicach podczas seminarium naukowego, które odbyło się 2 marca 2019 r. Cenną inicjatywą w zakresie działań promocyjnych i edukacyjnych są także warsztaty tematyczne poświęcone turystyce religijnej. Zajęcia tego typu zostały zorganizowane przez

Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie w dniach 5 maja i 12 czerwca 2018 r. Warsztaty zatytułowane „Szlak Maryjny jako jeden z czynników rozwoju pielgrzymek i turystyki na obszarze objętym projektem w południowej Polsce i na Słowacji” dla przedstawicieli branży turystycznej, prowadzili pracownicy naukowcy Zespołu Geografii Religii Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: dr hab. Elżbieta Bilaska-Wodecka, dr hab. Izabela Sołjan, a także Grzegorz Żurek, manager Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej w Krzeszowie a zarazem Wiceprezes Fundacji Europejska Perła Baroku [<http://maryjny.pl/?warsztaty-tematyczne>]. Ta bardzo dobra praktyka warsztatów powinna zostać w dalszym ciągu kontynuowana.

Konieczne wydaje się również zorganizowanie konferencji naukowo-branżowej na temat podniesienia atrakcyjności turystycznej i rozwijania oferty turystycznej na szlaku. W konferencji takiej powinni wziąć udział reprezentanci świata nauki, duszpasterze – kustosze sanktuariów znajdujących się przy szlaku, przedstawiciele urzędu marszałkowskiego woj. małopolskiego i podkarpackiego oraz Kraju Preszowskiego, przedstawiciele powiatów, gmin i parafii przez które przebiega szlak, przedstawiciele wydziałów duszpasterskich kurii archidiecezji koszyckiej, krakowskiej i przemyskiej oraz diecezji bielsko-żywieckiej, spiskiej i tarnowskiej Kościoła rzymsko-katolickiego, archieparchii preszowskiej Kościoła katolickiego obrządku bizantyjsko-słowackiego, archieparchii przemysko-warszawskiej Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego w Polsce, przedstawiciele Małopolskiej Organizacji Turystycznej i Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, przedstawiciele Lokalnych Grup Działania, przewodnicy, a także oczywiście koordynatorzy małopolskiego, podkarpackiego i słowackiego odcinka Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu”. Efektem takiej konferencji powinna być realizacja działań przedsiębiorczych podejmowanych zarówno przez koordynatora, jak i duszpasterzy, władze samorządowe, stowarzyszenia i organizacje turystyczne, a także lokalnych przedsiębiorców w celu rozwoju pielgrzymowania, turystyki religijnej i turystyki kulturowej na badanych odcinku szlaku. Sukcesem będzie również aktywizacja mieszkańców w podejmowaniu działań wspierających ten rozwój, a zarazem podnoszących dobrobyt lokalnych społeczności.

11. Małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” jako destynacja turystyki kulturowej

Małopolski odcinek transgranicznego Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” wpisuje się w sieć szlaków pielgrzymkowych i kulturowych Małopolski i Pogranicza Polsko-Słowackiego. Dzięki krzyżowaniu się z wieloma szlakami turystyczno-kulturowymi o zasięgu międzynarodowym, krajowym i regionalnym (Szlakiem Cysterskim, Drogą św. Jakuba, Międzynarodową Trasą Pielgrzymkową – Szlakiem Maryjnym, Małopolską Trasą Światowego Dziedzictwa UNESCO, Szlakiem Architektury Drewnianej, szlakami papieskimi) analizowany odcinek szlaku jest interesującą przestrzenią turystyczną do realizacji podróży turystycznych w zakresie turystyki kulturowej (m.in. biograficznej, muzealnej, dziedzictwa historyczno-kulturowego, obiektów militarnych i turystyki eventowej), a także turystyki kwalifikowanej i zrównoważonej oraz rozwijania pasji krajoznawczych.

Turystyka biograficzna

Małopolski odcinek Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” jest także ważną przestrzenią turystyczną w rozwoju turystyki biograficznej. Z regionem Małopolski związanych jest bowiem wiele znamienitych osobowości, których znaczenie dla rozwoju regionu i Polski jest ogromne. Na pierwszym miejscu należy wskazać św. Jana Pawła II, który urodził się 18 maja 1920 r. w Wadowicach. Niemal wszystkie sanktuaria (na analizowanym odcinku szlaku) są związane z ks. Karolem Wojtyłą – św. Janem Pawłem II. Największe

znaczenie w tych związkach ze św. Papieżem Polakiem mają sanktuaria w Wadowicach, Kalwarii Zebrzydowskiej, Ludźmierzu i Zakopanem Krzeptówkach.

Z Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Nowym Sączu związany jest o. Karol Antoniewicz (1807–1852) – wybitny kaznodzieja, misjonarz oraz poeta. Najprawdopodobniej w murach jezuickiego kolegium w Nowym Sączu ks. Antoniewicz napisał jedną z najbardziej znanych pieśni maryjnych „Chwalcie łąki umajone”.

W latach 1830-1876 rabinem w Nowym Sączu był Chaim Halberstam (1793–1876) – założyciel sądeckiej dynastii chasydzkiej, rektor miejscowej jesziwy i autor ksiąg Diwrei Chaim. Jego grób na cmentarzu żydowskim przy ul. Rybackiej w Nowym Sączu jest celem pielgrzymek tysięcy wielu wyznawców judaizmu z całego świata.

Na Cmentarzu Zasłużonych na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem znajduje się około 500 grobów, w tym 250 wybitnych taterników, artystów, lekarzy, naukowców, sportowców, społeczników – zasłużonych dla Zakopanego, Tatr, Podhala i Polski. Wymienienie wszystkich wybitnych Polaków pochowanych na cmentarzu przekracza ramy opracowania – wspomnijmy jednak, choć kilka postaci: Kornel Makuszyński (1884–1953; poeta, prozaik, publicysta, krytyk teatralny), Helena Marusarzówna (1918–1941; mistrzyni Polski w konkurencjach alpejskich, kurier tatrzański, żołnierz Armii Krajowej), Stanisław Marusarz (1913–1993; polski sportowiec, olimpijczyk, kurier tatrzański, trener), Władysław Orkan (właśc. Franciszek Ksawery Smaciarz, 1875–1930; pisarz), Kazimierz Przerwa-Tetmajer (1865–1940; poeta, nowelista, powieściopisarz), Tytus Chałubiński (1820–1889; lekarz, profesor patologii, miłośnik przyrody, nazywany „królem i odkrywcą Tatr. Stanisław Witkiewicz podkreślając zasługi profesora Chałubińskiego dla Polski napisał: „darował społeczeństwu polskiemu Tatry, a lud góralski wyratował z nędzy i upodlenia, które go czekało. (...) Wiele dziś się mówi o pomniku dla niego: stoi on już gotowy, potężny i niepożyty, a są nim Tatry” (Witkiewicz, 1889: 737), Władysław Hasior (1928–1999 r.; artysta rzeźbiarz); Sabała (właśc. Jan Krzeptowski, 1809–1894; góralski przewodnik, gawędziarz, pieśniarz i muzykant) oraz ks. Józef Stolarczyka (1816–1893; pierwszy proboszcz Zakopanego, taternik).

Turystyka dziedzictwa historyczno-kulturowego Małopolski, przez które przebiega badany odcinek Szlaku Maryjnego oferuje miejsca związane z bogatą historią, tradycją i kulturą mieszkańców tych ziem. O wyjątkowej randze małopolskiego dziedzictwa kulturowego świadczy ilość i różnorodność obiektów wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, tj.: Stare Miasto w Krakowie, Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i w Bochni, Zamek Żupny w Wieliczce, zabytkowy, manierystyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej oraz ruiny średniowiecznego zamku kazimierzowskiego z XIV wieku na Lanckorońskiej Górze, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau, drewniane kościołki w: Dębnie, Sękowej, Binarowej i Lipnicy Murowanej oraz cztery drewniane cerkwie: w Brunarach Wyżnych, Kwiatoniu, Owczarach i Powroźniku. W sumie na terenie Małopolski znajduje się 14 obiektów wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Żaden inny region na świecie o powierzchni odpowiadającej województwu małopolskiemu (15 182,87 km²) nie może poszczycić się taką liczbą obiektów wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Małopolska wyróżnia się również na mapie turystycznej świata liczbą 6 parków narodowych. Warto także podkreślić, że na terenie województwa małopolskiego znajduje się obecnie (stan na 1 lutego 2019 r.) 9 obiektów wpisanych na listę Pomników Historii – są to: Królewskie Kopalnie Soli w Bochni i Wieliczce, Stare Miasto w Krakowie, zespół opactwa benedyktynów w Tyńcu, Kopiec Kościuszki z otoczeniem w Krakowie, zabytkowy manierystyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy w Kalwarii

Zebrzydowskiej, teren historycznej Bitwy Raclawickiej, zespół staromiejski wraz z klasztorem sióstr klarysek w Starym Sączu oraz kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła w Szalowej. Małopolska może poszczycić się jedynym (póki co niestety tylko jedynym) w Polsce wpisem na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO, jakim jest szopkarstwo krakowskie [<https://ich.unesco.org/en/RL/nativity-scene-szopka-tradition-in-krakow-01362>]. Ogromnym atutem historyczno-kulturowym przestrzeni turystycznej województwa małopolskiego jest także przebieg 6 Europejskich Szlaków Kulturowych: Drogi św. Jakuba, Szlaku Cysterskiego, *Via Regia*, Szlaku Europejskich Cmentarzy, Szlaku Dziedzictwa Żydowskiego oraz Szlaku Miast Hanzy.

Turystyka eventowa

Turystyka eventowa związana jest przede wszystkim z większymi miastami w przestrzeni szlaku. Na szczególną uwagę zasługują wielodniowe, regularne eventy związane z tematem szlaku – przede wszystkim Misteria Męki Pańskiej oraz tygodniowy wielki odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w sanktuarium pasyjno-maryjnym w Kalwarii Zebrzydowskiej. W wydarzeniach tych uczestniczy każdego roku odpowiedni ponad 100 tys. pielgrzymów z Polski i zagranicy. Ponadregionalną rangę ma Wielki Odpust Maryjny – w rocznicę koronacji cudownej Piety w sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Limanowej (15–22 września), główny odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu oraz odpust ku czci Matki Bożej Pocieszenia

w sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Pasierbcu (ostania sobota i niedziela sierpnia).

Dużą popularnością wśród turystów cieszą się Dożynki Podhalańskie oraz Wiosenne i Jesienne Święto Bacowskie w sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu. Poza tematyką szlaku zainteresowaniem turystów cieszą się festiwale i regularne eventy mające znaczenie międzynarodowe i krajowe (Festiwal im. Jana Kiepury w Krynicy-Zdroju, Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziem Górskich w Zakopanem, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Zakopanem), jak i eventy o zasięgu ponadregionalnym, regionalnym i lokalnym, jak np.: Dni Ziemi Makowskiej oraz Tydzień Kultury Beskidzkiej w Makowie Podhalańskim.

Turystyka kulinarna

Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” przebiega przez regiony posiadające wielowiekową i urozmaiconą ofertę kuchni regionalnej. Dziedzictwo kulinarne Małopolski to tradycyjna kuchnia chłopska (oparta na potrawach sporządzanych z ziemniaków, kapusty i mąki z najtańszych zbóż) oraz kuchnia dworska, której podstawą było mięso, bardzo często dziczyzna oraz produkty sprowadzane z zagranicy. Do najbardziej znanych potraw kulinarnych Małopolski zaliczyć należy: kwaśnicę, maczankę krakowską, moskole, kaczkę faszerowaną kaszą i grzybami oraz żurek po krakowsku (Cygan, 2014). Dużą popularnością cieszą się restauracje w Zakopanem i na Podhalu, w których turyści mają okazję degustować potrawy kuchni góralskiej – jagnięcinę, baraninę i pstrąga podawane według wielu przepisów, placek po zbójnicku, moskole oraz oczywiście kwaśnicę i oscypka. Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” krzyżuje się z Małopolską Trasą Smakoszy – kulinarnym szlakiem po Małopolsce, na którym zlokalizowanych jest ponad 40 restauracji – karczm regionalnych.

Turystyka muzealna

Przy badanym małopolskim odcinku Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” znajduje się wiele placówek muzealnych, które mają duże znaczenie poznawcze, historyczne i edukacyjne. Muzea te gromadzą cenne zbiory oraz prezentują historię i wartości umacniające więzi lokalnego społeczeństwa z regionem. Najbardziej znaczącymi obiektami w

tej grupie są obiekty wpisane na ministerialną listę muzeów w Państwowym Rejestrze Muzeów, tj.: Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem oraz Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu [<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejestry-ewidencje-archiwa-wykazy/rejestry-muzeow.php>]. Na szczególną uwagę zasługują jednak Muzeum Dom Rodziny Jana Pawła II w Wadowicach, które jest zaliczane do najnowocześniejszych placówek muzealnych w Polsce [<https://domjp2.pl/o-muzeum/historia>] i które odwiedza rocznie ponad 225 tys. osób z 110 krajów świata.

Duże znaczenie dla turystyki muzealnej posiadają także: Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej w Limanowej, Muzeum Przyrodnicze Tatrzańskiego Parku Narodowego w Zakopanem, Muzeum Stylu Zakopiańskiego im. Stanisława Witkiewicza w Zakopanem oraz Muzeum Nikifora w Krynicy-Zdroju.

Turystyka obiektów militarnych

W przestrzeni turystycznej Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” znajdują się również obiekty militarne. Jednym z najciekawszych obiektów są koszary wojskowe w Wadowicach zbudowane w 1827 r. na potrzeby stacjonującego w Wadowicach 56 Galicyjskiego Pułku Piechoty Carsko-Królewskiej Armii, nazywanego popularnie „Jackami”. Budynek zbudowano na planie kwadratu z wewnętrznym dziedzińcem otoczonym arkadowymi korytarzami. W obrębie koszar wybudowano również stajnie dla 120 koni. Jest to jedyny w Polsce zabytek budownictwa militarnego tego typu. Należy także podkreślić, że Szlak Maryjny krzyżuje się z dwoma szlakami związanymi z turystyką obiektów militarnych: Szlakiem Frontu Wschodniego I Wojny Światowej oraz Szlakiem „Lotnicze Ślady w Karpatach”.

Turystyka kulturowo-przyrodnicza

Przebieg przestrzeni geograficznej Szlaku Maryjnego „Światło ze Wschodu” obejmuje obszary i obiekty o wysokich walorach przyrodniczych w Polsce, objęte zgodnie z *Ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* formami ochrony przyrody. Badany szlak przebiega przez obszar Tatrzańskiego Parku Narodowego, Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki w Zakopanem oraz przez teren trzech parków krajobrazowych (Popradzki Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Beskidu Małego i Park Krajobrazowy Dolinki Krakowskiej). W Zakopanem turyści mają okazję również zwiedzić Górski Ogród Botaniczny w Zakopanem im. Mariana Raciborskiego Polskiej Akademii Nauk. Na terenie gmin w przestrzeni szlaku znajduje się również wiele rezerwatów przyrody oraz pomników przyrody.

Turystyka religijna – to według A. Jackowskiego podróż podjęta z motywów religijnych lub religijno-poznawczych, w której miejsce święte nie stanowi zazwyczaj punktu docelowego, lecz znajduje się na trasie podróży. Turyści pomimo, że odwiedzając sanktuarium uczestniczą w nim w aktach kultu, to jednak na pierwszy plan wysuwają zwiedzanie obiektów kultury religijnej [Jackowski, 1991: 8]. Zakres pojęcia „turystyki religijnej” jest w literaturze przedmiotu w ostatnim dwudziestolecu coraz częściej niejednoznacznie definiowany, poprzez włączenie do tego typu podróży turystycznych (zdaniem autora prezentowanego opracowania niesłusznie!) również podróży zupełnie zsekularyzowanego, czy religijnie „obcego” turysty (Mikos v. Rohrscheidt, 2017: 174).

Szlak Maryjny „Światło ze Wschodu” formalnie prowadzi do 28 ośrodków pielgrzymkowych, w tym 21 sanktuariów na terenie Polski oraz 7 w Kraju Preszowskim. Jak już wspomniano w większości ośrodków pielgrzymkowych znajdują się wizerunki Najświętszej Maryi Panny koronowane na prawie papieskim. W sieć małopolskiego odcinka szlaku obok 11 formalnie objętych projektem sanktuariów maryjnych (Dziekanowice,

Limanowa, Ludźmierz, Kalwaria Zebrzydowska, Nowy Sącz, Pasierbiec, Szczyrzyc, Trzebinia, Wadowice, Wiktorówki i Zakopane Krzeptówki) włączono także 11 sanktuariów maryjnych funkcjonujących na terenie małopolskich powiatów objętych Programem Interreg V-A Polska – Słowacja 2014–2020, a więc maryjne *loca sacra* w Czarnym Potoku, Dobrej, Inwałdzie, Jordanowie, Krynicy-Zdroju, Makowie Podhalańskim, Myślenicach, Płokach, Tyliczu, Wadowicach (sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej) i w Zakopanem (sanktuarium Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik na Olczy).

Należy jednak podkreślić, że w bezpośrednio lub w bliskim sąsiedztwie badanego odcinka szlaku – na terenie Karpat Polskich funkcjonuje obecnie 14 sanktuariów Pańskich, związanych głównie z kultem cudownych wizerunków Chrystusa (wizerunki Dzieciątka Jezus, Przemienienia Pańskiego, Chrystusa Frasobliwego i Ukrzyżowanego) oraz 20 sanktuariów świętych i błogosławionych [Mróz, 2017:190].

Na szczególne podkreślenie zasługuje ranga województwa małopolskiego w sieci ośrodków pielgrzymkowych na świecie. Małopolska jest bowiem jedynym regionem w chrześcijańskiej przestrzeni pielgrzymkowej na świecie (obszar o pow. 15,2 tys. km²) na którym funkcjonuje 5 chrześcijańskich sanktuariów o randze międzynarodowej (sanktuarium Bożego Miłosierdzia i sanktuarium św. Jana Pawła II w Krakowie, sanktuarium pasyjno-maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej, sanktuarium św. Jana Pawła II w Wadowicach oraz sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na zakopiańskich Krzeptówkach). Kraków jest uznawany za jedno z światowych centrów turystyki religijnej. Współcześnie w mieście funkcjonuje ponad 30 ośrodków pielgrzymkowych. Są to przede wszystkim sanktuaria świętych i błogosławionych, a także sanktuaria maryjne z koronowanymi wizerunkami Matki Bożej. Światową rangę posiadają sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach oraz sanktuarium św. Jana Pawła II na Białych Morzach, które w ciągu roku odwiedza około 2 milionów osób. Turystyka religijna rozwija się także w oparciu o Szlaki Papieskie i miejsca związane ze św. Janem Pawłem II.

Literatura

- Barcik S., *Kalwaria Paclawska*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1985
- Belch P. M., *Sanktuarium maryjne w Borku Starym koło Rzeszowa. Przewodnik*, Borek Stary 1999
- Bednarz M., *Łaskami słynący obraz Matki Bożej Pocieszenia w jezuickim kościele Świętego Ducha w Nowym Sączu*, Kraków 1993
- Bilska-Wodecka E., *Kalwarie europejskie. Analiza struktury, typów i genezy*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2003
- Bochnak A., *Obraz Matki Boskiej w kościele franciszkanów w Przemyślu*, „Nasza Przeszość”, 1958, t. 13, s. 95–106
- Bogdalski Cz., *Święta Kalwarya Zebrzydowska. Na podstawie kronik i dokumentów klasztornych*, Nakładem Klasztoru Braci Mn. w Kalwarii Zebrzydowskiej, Kraków 1910
- Cerkaski T., *Wyniki analizy potencjału turystyczno-kulturowego Wielkopolskiej Drogi Świętego Jakuba*, „Turystyka kulturowa. Czasopismo naukowe”, 6 (2012), s. 58–78
- Chadam A., *Geneza Kalwarii Zebrzydowskiej*, [w:] Jackowski A. (red.) *Tradycje, współczesność i przyszłość pielgrzymek w Kalwarii Zebrzydowskiej*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 2, 1995, s. 21–25
- Ciesielski A., *Kult Matki Boskiej w Ludźmierzu i jej łaskami słynącej statuy z XV wieku*, „Nasza Przeszość”, 1963, t. 17, s. 87–102
- Cygan G., *Tradycje związane z dziedzictwem kulinarnym Małopolski*, 2014 [w:] <http://szlakimalopolski.mik.krakow.pl/2014/08/25/tradycje-zwiazane-z-dziedzictwem-kulinarnym-malopolski/>
- Duda T., 2014, *Waloryzacja i analiza potencjału turystyczno-kulturowego zachodniopomorskiej części Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba*, „Turystyka kulturowa. Czasopismo naukowe”, 12 (2014), s. 71–97

- Dudziak J., *Krótki szkic rozwoju łaskami słynącego obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Pasierbcu*, „Curenda”, 1990, z. 10–12, s. 627–636
- Gładyś B., Górecki J., *Pielgrzymki chasydów do grobów cadyków we współczesnej Polsce*, „Peregrinus Cracoviensis”, 16 (2005), s. 235–250
- Fischer K., *Historja cudownej statuy Najświętszej Panny Maryi w Tarnowcu*, Przemysł 1925
- Fridrich A., *Historye cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. II, Kraków 1904
- Fridrich A., *Historye cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. IV, Kraków 1911
- Hodorowicz I., Mróz F., *Pielgrzymowanie i turystyka religijna do ośrodków pielgrzymkowych i kultu religijnego wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO*, [w:] Leniartek M. K. (red.), *Komercjalizm turystyki kulturowej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 299–328
- Hodorowicz I., Mróz F., *Pielgrzymowanie i turystyka religijna do ośrodków pielgrzymkowych w Tatrach i na Podhalu*, [w:] Jackowski A., Mróz F., Hodorowicz I. (red.), *Turystyka religijna na obszarach górskich*, Nowy Targ 2009, s. 173–195
- Jackowski A., *Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce*, Warszawa 1991
- Jackowski A., *Ośrodki kultu religijnego*, [w:] J. Warszyńska, *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Kraków 1995, s. 197–206
- Jackowski A. (red.), *Miejsca Święte Rzeczypospolitej. Leksykon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1998
- Jackowski A., Sołjan I. (red.), *Szlaki pielgrzymkowe Europy. Leksykon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000
- Jackowski A., Sołjan I., *Kalwaria Zebrzydowska w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata i Polski*, [w:] Gniecki Cz. (red.) *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem kościoła i narodu polskiego*, Wydawnictwo Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska 2002, s. 485–494
- Kapera I., *Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Pasierbcu*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 16, 2005, s. 183–191
- Kondracki J., 2013, *Geografia regionalna Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kracik J., *Święte obrazy wśród grzesznych sarmatów. Ze studiów nad recepcją kultowego dziedzictwa*, „Nasza Przeszłość”, t. 81, 1992, s. 141–157
- Kruczek Z., Krauzowicz M., *Turystyka kulinarna na Podhalu*, „Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja”, 18 (2016), s. 17–33
- Kubajak A., *Osobliwości przyrody Trzebini*, Wydawnictwo Kubajak, Trzebinia 2000
- Leja I., *Sanktuarium Maryjne w Tarnowcu*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 1963, r. 49, z. 3, s. 83–88
- Mamak P., *Kult Matki Bożej Bolesnej w Czarnym Potoku*, Tarnów 1999
- Mierzwa J. (red.), *Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej w Hyżnem. Przewodnik dla pielgrzymów*, Korczyna 1999
- Mierzwa J., *Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Jodłówce. Przewodnik dla pielgrzymów*, Korczyna 2000
- Mikos v. Rohrscheidt A., *Regionalne szlaki tematyczne. Idea, potencjał, organizacja*, Wydawnictwo „PROKSENIA”, Kraków 2010
- Mikos v. Rohrscheidt A., *Krzyżowanie szlaków kulturowych – zagospodarowanie potencjału i zarządzanie ofertą*, [w:] Hochleitner J., Polejowski K. (red.), *W służbie zabytków*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2017, s. 385–410
- Mikos v. Rohrscheidt A., *Gnieźnieńskie Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej. Turystyka religijna: czy pogłębia religijność i otwiera na tolerancję?*, „Turystyka Kulturowa”, nr 3/2017 (maj – czerwiec 2018), s. 173–178
- Mikos v. Rohrscheidt A., *Raport dotyczący Szlaku Fortyfikacji Mazurskich*, „Turystyka Kulturowa. Czasopismo naukowe”, 1 (2018), s. 148–273

- Moździerz Z. (oprac.), *Setna rocznica parafii na Olczy pw. Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik 1914–2014. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej z okazji setnej rocznicy Parafii Olcza w Zakopanem, Zakopane, od. Piszczory – 18 i 19 lipca 2014*, Parafia pw. Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik Zakopane – Olcza, Zakopane 2014
- Mróz F., *Tu, w tym mieście, w Wadowicach, wszystko się zaczęło... Pielgrzymowanie i turystyka religijna do miasta rodzinnego Karola Wojtyły*, „Peregrinus Cracoviensis”, 2007, 18, s. 77–96
- Mróz F., *Szlaki pielgrzymkowe w krajobrazie sakralnym Polski*, [w:] ks. M. Ostrowski i J. Partyka (red.), *Krajobraz sakralny*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Kraków – Lwów 2014, s. 133–148
- Mróz F., *Sanktuaria Kościoła Rzymskokatolickiego w przestrzeni sakralnej Polski*, [w:] Latosińska J., Mokras-Grabowska J. (red.), *Kultura i turystyka. Sacrum i profanum*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź 2016, s. 183–191
- Mróz F., *Pielgrzymowanie polskimi odcinkami Drogi św. Jakuba na początku XXI wieku*, [w:] Roszak P., Rozyrkowski W. (red.), *Camino Polaco. Teologia – Sztuka – Historia – Teraźniejszość*, t. 3, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2016, s. 177–202
- Mróz F., *Turystyka religijna jako czynnik rozwoju Karpat Polskich*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, t. XVIII (2017), z. 8, cz. III, s. 185–204
- Mróz F., *Waloryzacja i ocena potencjału turystyczno-kulturowego Małopolskiej Drogi św. Jakuba*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica” 11, 2017, s. 94–130
- Mróz F., *Waloryzacja i ocena potencjału turystyczno-kulturowego Drogi św. Jakuba Camino Polaco (odcinek „Suwalszczyzna” oraz „Warmia i Mazury”: Dusznica – Olsztyn)*, „Turystyka Kulturowa”, nr 3/2018 (maj – czerwiec 2018), s. 101–134
- Mróz F., *Waloryzacja i ocena potencjału turystyczno-kulturowego Lwowskiej Drogi św. Jakuba Via Regia (odcinek Lwów – Szeginie)*, [w:] Apollo M., Krupska-Klimczak M. (red.), *Polska i Ukraina: problemy i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2019, s. 97–152
- Mróz F., Chmura A., Hanula A., Kędziorska M., Pało T., *Przewodnik Szlak Maryjny – Światło ze Wschodu*, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2019
- Mróz F., Mróz Ł., *Koronacje papieskie (na mocy dekretu Stolicy Apostolskiej) wizerunków Najświętszej Maryi Panny w Polsce w latach 1990–2011*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 23, 2012, s. 31–50
- Mróz F., Mróz Ł., *Nowe trendy w turystyce*, [w:] Pawlusiński R., *Współczesne uwarunkowania i problemy rozwoju turystyki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2013, s. 105–119
- Mróz F., Mróz Ł., *Sanktuaria i ośrodki kultu św. Jakuba w sieci Camino de Santiago w Polsce*, [w:] Roszak P., Mróz F., Mróz Ł. (red.), *Duchowość i przestrzeń w kontekście Camino de Santiago*, Wydawnictwo „Czuwajmy”, Kraków 2018, s. 151–178
- Nowakowski E. [Wacław z Sulgostowa, kapucyn], *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne*, Kraków 1902.
- Opactwo Cystersów i cudowny obraz Matki Bożej Szczyrzyckiej*, Szczyrzyc 1984
- Piela M., *Historia parafii pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Myślenicach*, Wrocław – Myślenice 2011
- Pulit F., *Kościół p.w. św. Marcina Biskupa. Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Czarnym Potoku. 700-lecie wsi Czarny Potok 1317–2017*, Tuchów 2017
- Poniewierski J. (oprac. red.), *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia i homilie*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006
- Sołjan I., *Ośrodki kultu maryjnego w Karpatach Polskich (1772–1992)*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2002

- Sygański J., *Obraz łaskami słynący Matki Boskiej Pocieszenia i Kościół OO. Jezuitów w Nowym Sączu*, Kraków 1891
- Szczebak W., *Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Czarnym Potoku. Studium historyczno-ikonograficzne*, Tarnów 1999
- Witkiewicz S., *Tytus Chalubiński*, „Wszechświat. Tygodnik Popularny Poświęcony Naukom Przyrodniczym”, T.VIII, nr 46, druk. Emila Skińskiego, Warszawa 1889, s. 733–737
- Wyczawski H. E., *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Wydawnictwo OO. Bernardynów „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 1987
- Teki P. Żegoty – teczka pt. *Obrazy Pana Jezusa i Matki Boskiej w Polsce*, rkps 5362 w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej
- Z dawna Polski Tyś Królową. *Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1999*, Siostry Niepokalanki, Szymanów 1999
- Zaleski W., (oprac. M. i J. Łempiccy), *Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1988

Netografia

- <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejestry-ewidencje-archiwa-wykazy/rejestry-muzeow.php> [dostęp: 1.02.2019 r.]
- <http://chronmydrzewa.pl/files/2011/07/Zakopane.pdf> [dostęp: 10.02. 2019 r.]
- <https://domjp2.pl/o-muzeum/historia/> [dostęp: 15.01.2019 r.]
- https://www.gddkia.gov.pl/userfiles/articles/s/siec-drog-krajowych-w-polsce_6848/siec_dk_25_09_2017r.pdf [pozyskano: 15.01.2019 r.]
- <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=4215180> [dostęp: 5.02.2019 r.]
- <http://www.kirkuty.xip.pl> [dostęp: 15.01.2019 r.]
- <https://malopolska.szlaki.pttk.pl/995-pttk-malopolska-malopolski-szlak-papieski> [dostęp: 15.01.2019 r.]
- <https://pl.plsk.eu/o-programie#tabs-2> [dostęp: 15.12.2018 r.]
- http://pl.radiovaticana.va/storico/2017/04/01/list_apostolski_franciszka_o_sanktuariach_w_ewangelizacji/pl-1302795 [dostęp: 15.12.2018 r.]
- <https://www.polskieradio.pl/42/273/Artykul/2163625,Ile-samochodow-przypada-na-1000-osob-w-Polsce> [dostęp: 10.02.2019 r.]
- <http://www.ptsm.org.pl/> [dostęp: 25.12.2018 r.] <https://turystyka.gov.pl/cwoh/index> [dostęp: 25.12.2018 r.]
- <http://szlak.maryjny.pl/> [dostęp: 10.12.2018 r.]
- <https://www.visitmalopolska.pl/Strony/malopolska-trasa-unesco-28.aspx> [dostęp: 15.12.2018 r.]
- <https://ich.unesco.org/en/RL/nativity-scene-szopka-tradition-in-krakow-01362> [dostęp: 15.01.2019 r.]